50 чылга чедир
53
хонук арткан

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген.

1967 ч.
СЕНТЯБРЬ
14
ЧЕТВЕРГ
№ 218 (6855).
Өртээ 2 көп.

Хүлээп алыышкыннар

Сентябрь 11-де СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Брежнев Моол Араттың Революстуг партиязының ТК-зының Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, Совет Эвилелинде дыштанып турар Ю. Цеденбал-биле ужурашкан. Бот-боттарынга сонуургаңчыг айтырыгларның талазы-биле Л. И. Брежневтиң болгаш Ю. Цеденбалдың аразынга болган беседа эш-хуузунда, чүректиң ханызындан чаагай сеткилдиң байдалынга эрткен.

* * *

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев сентябрь 12-де ВДР-ниң чазааның премьер-министриниң оралакчызы, ВАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВДР-ниң чазааның экономика төлээлериниң баштыңы Ле Тхань Нгини хүлээп алган. Ужуражылгаш үезинде чүректиң ханызындан найыралчы байдалга эрткен беседа болган.

(СЭТА).

ТАРАА ДУЖААЛДАЗЫН ХҮН БҮРҮ КӨВҮДЕДИИЛИ!

ДҮЖҮТТҮҢ САЛЫМЫ ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГАДА

Бо хүннерде бистиң республиканың ажылчы чоннары бүгү совет улус ышкаш, Улуг Октябрьның 50 чыл байырлалынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш, улам көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар. Кайда-даа —тараа, сиген шөлдеринде, бүдүрүлгелерде, тудугларда, демисел кажангызындан артык чидигленген. Ол билдингир, чүге дизе, совет кижи бүрүзү, коллектив ийикпе ажыл-агый бүрүзү бодунуң төөгүлүг байырлалынга төлептиг белекти сөңнээр деп дөстүнмес күзел-биле долдунган.

Юбилейлиг чылдың дүжүт ажаап алыышкыны — республиканың амгы экономиктиг амыдыралында кол фронт. Бо харысалгалыг чугула кампанияга эки белеткенген, ону чогуур өйүнде организастыг эгелээш, шалыпкын темпилер-биле чорудуп келген ажыл-агыйлар биче эвес түңнелдерни чедип ап, ынчангаш ооң-биле Төрээн чуртун өөртүп турарлар. Ылангыя Каа-Хемде «Октябрь 14 чылы», «Октябрь 30 чылы», Барыын-Хемчикте «Большевик», Бай-Тайгада «Мурнакчы» колхозтар, ол-ла районда «Тээли» совхоз күрүнеге тараа садарының чагыг планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткилээш, күрүне шыгжамырынга ам-даа хөй-хөй муң тонна тарааны дужаар, келир чылдың дүжүдүнге четчир, бедик шынарлыг үрезинни уруп алыр, мал чемнериниң курлавыр фондуларын тургузар дугайында немелде хүлээлгелерни боттарынга алганын өөрүшкү-биле дыңнаан бис.

Бо мурнакчы ажыл-агыйларның чедиишкининиң чажыды — оларда партия организацияларының чон ортузунга организас-массалыг болгаш политиктиг ажылының бедик деңнелге чоруттунуп келгенинде деп санаар херек. Шынап-ла ол парторганизациялар ажаап алыышкынның график планын баш бурунгаар хынамчалыг ажылдап кылгаш, шиитпирлиг участоктарга боттарының дээре күштерин доктаамал быжыглааш, оларны дамчыштыр хөделбишаан, ажаап алыышкын техниказының бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарынче онза кичээнгейни салган.

Бо күстүң агаар-бойдузу аажок өскерлиичел болгаш тарааларның быжыды кончуг дески эвес турза-даа, үстүнде ажыл-агыйларның удуртукчулары аңгылап ажаап алыышкынны колдады чоруткаш, кезилде биле бастырылганың аразын бичии-даа үзүктелдирбейн, бедик темпилерни чедип ап шыдаан. Үстүнде колхозтарда болгаш совхозта парторганизациялар ажаап алыышкында ажыл-ишчилерниң ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастап, дүжүт дээш демиселге көскү агитацияның бүгү хевирлерин болгаш полит-массалыг хемчеглерни чөл ажыглаан. Олар шөлдерде ажылдап турарларның чурттаалга болгаш аъш-чем хандырылгазын, оларның хостуг шактарда культурлуг дыштаныгазын дээре организастап келген. Юбилейлиг чылдың дүжүт ажаап алыышкынынга шак мындыг оперативтиг, партийжи удуртулга ол ажыл-агыйларны мурнакчыларның одуруунга чедиргени билдингир-дир.

Ынчаарга бо хүннерге чедир республикада бүгү тараа культураларының чүгле 30 хире хуузу кестинген, а бастыртынганы мырыңай шоолуг эвес. Картофель, ногаа культураларының ажаап алыышкыны барык-ла чаа эгелеп турар. Күрүнеге тараа садарының планын республика ниитизи-биле доңгуп-ле 41 хуу чедирген, а эрткен чылдың бо үезинде 60 хуу чедип турган болгай. Мынчангаш республикада дүжүт ажаап алыышкыны чер албаан дээрзин үстүнде чурагайлар боттары-ла чугаалап турар-дыр.

Бир эвес республиканың бүгү-ле колхозтар, совхозтарында парторганизациялар үстүнде адаанывыс шыгарап үнгүлээн ажыл-агыйларда парторганизациялар ышкаш, ажаап алыышкын ажылдарын шак ынчаар билдилиг организастаан, оперативтиг удурткан чүве болза, юбилейлиг чылдың дүжүт ажаалдазы мынчага дээр шыкпарылган турар ийик. Херектиң амгы байдалын алырга, чамдык кол-кол тараалаң ажыл-агыйларда байдал онза дүвүрээзиниг. Ылангыя Таңды районда дуржулга станциязы, Улуг-Хемде «Найырал», «ҮТКА 25 чылы», Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтар өске ажыл-агыйлар-биле дөмей аргаларлыг турган-ла, ажаап алыышкынны онза хожудаткан. Сентябрь 12-деги медээ ёзугаар алырга, ол улуг ажыл-агыйлар чаа дүжүттен күрүне шыгжамырынче чаңгыс-даа тонна тараа киирбээн.

Ынчаарда бо ажыл-агыйларда парторганизациялар, СЭКП-ниң Таңды, Улуг-Хем болгаш Чөөн-Хемчик райкомнары дүжүт ажаап алыышкынын дүргедедир талазы-биле чогуур өйүнде шиитпирлиг хемчеглер алырының улуу, ук ажыл-агыйларның удуртукчуларының «тараа ам-даа чиг-дир» дээр хөөнүнге алзып, оларның харысаалга чок, олутпай чоруу-биле мынчага эптежип келгени окта таарышпас. Бир эвес чоокку хүннерде бүгү күштү мобилизастаавас, оларда тургустунган дүвүрээзиниг байдалды эттпес болза, ол ажыл-агыйларның муң-муң гектар тараалары ажаап алдынмайн, хар алдынга кирериниң айыылы тургустунуп келген.

Юбилейге уткуштур алгылаан социалистиг хүлээлгелер, агаар-бойдустуң амгы чогумчалыг эвес байдалы, дүжүт ажаап алыышкынында болдунган хожудаашкын бистиң көдээвистиң бүгү ажыл-ишчилерин, партия, совет, көдээ ажыл-агый болгаш белеткел органнарын дөстүнмези-биле далаштырып турар. Дүжүт дээш демиселдиң бо шиитпирлиг үе-чадазында шак бүрүзү, хүн бүрүзү үнелиг. Мынчангаш СЭКП райкомнары, тус-тус колхозтарның, совхозтарның парторганизациялары бо хүннерде дүжүт дээш демиселдиң дайынчы штабтары болбушаан, боттарының эң дээре күштерин шиитпирлиг участоктарга быжыглааш, ажаап алыышкынның бүгү чорудулгазынга оперативтиг удуртулганы хандырар ужурлуг. Кол кичээнгейни шөлдерге күш-ажылды шын организастаарынче, ажаап алыышкын техниказын бедик бүдүрүкчүлүг эдилээринче, кезилде биле бастырылганың аразынга бичии-даа үзүктелиишкинниң болдурбазынче, хоорай, суурлардан мобилизастаан күштерни чөп ажыглаарынче, тараа сөөртүлгезин, ооң ажаалда камгалалын аайлап башкарарынче угландыр салыр херек.

Кижилер—дүжүт ажаалдазында кол күш. Оларның ортузунга социалистиг чарыштың тугун улам бедик көдүрүп, ооң мобилизакчы ролюн күштелдирери, мурнакчыларның дуржулгазын соксаал чок пропагандалаары, политиктиг агитацияның дээштиг салдарын чедип алыры, тараажыларның материалдыг болгаш культурлуг негелделерин четче хандыртынган турзун дээш сагыш салыры—парторганизацияларның амгы чиңгине херээ. Ажаап алыышкынны чидириг чокка, шалыпкын чорудары-биле кады, ажыл-агый бүрүзү келир чылдың дүжүдүнге четчир үрезиннерни уруп, мал чемнерге херектиг фондуларны тургускан, картофель болгаш ногаа культураларын бүрүнү-биле ажаап ап шыдаап турарын парторганизациялар база хайгааралга алза чогуур.

Чаа дүжүттүң салымы ажаап алыышкынга парторганизацияларның боттуг удуртулгазындан шуут хамааржыр болгаш ооң ачызында бистиң маадырлыг тараажыларывыс күрүне мурнунга боттарының берген сөзүн алдарлыы-биле ээлеп шыдаарлар.

СОРУУК КИИРИКЧИ САННАР

Каа-Хем районнуң колхоз, совхозтарының болгаш район төвүнүң партия, совет, комсомол база хөй-нииити организацияларының активиниң хуралы байырлыг байдалга эрткен. Хуралды СЭКП райкомунуң бирги секретары **Н. П. Федоров** ажыткан.

Дүжүт ажаап алыышкынының болгаш күрүнеге тараа садарының талазы-биле республиканың районнарының социалистиг чарыжының сентябрьның бирги декадазының түңнелин ёзугаар СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун бо районнуң ажыл-ишчилери чаалап алган. Юбилейлиг чылдың бүдүүзүнде бо чедиишкиннерни улам-на быжыглап, кызымак ажылдаарын хуралдың киржикчилеринге күзевишаан, СЭКП обкомунуң секретары **В. Н. Филиппов** Кызыл тукту тывыскан.

Хуралга «Октябрь 30 чылы» колхозтуң даргазы **С. П. Тикунов** сөс алгаш күрүнеге 1000 тонна тараа дужаар планны 1300 тонна кылдыр ажыр күүсеткенин чугаалаан. Ам сентябрь 25-ке чедир база ол хире планны күүседирин хүлээнмишаан, юбилейлиг чылда чаагай үнген дүжүттү чидириг чок ажаап алырынче районнуң тараажыларын кыйгырган. Ооң сөөлүнде «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы **А. А. Моргун** тараа дужаарының планын 3200 тоннага ажыр күүсеткенин, ооң кырынга база 2800 тонна тарааны Төрээн чуртка садып, планны 2 катап ажыр күүседип шыдаарын районга тывыскан Кызыл тукка хөй-аът кирген колхозтуң тараажыларының мурнундан бедиткен хүлээлгени алган.

Хуралдың төнчүзүнде СЭКП райкомунуң бирги секретары **Н. П. Федоров** түңнел чүве чугаалааш, чедиишкиннерге меңээргенмейн, улам-на күжениишкинниг ажылдап тургаш, районнуң бүгү ажыл-агыйлары болгаш тараажылары чаалап алганы Кызыл тукту дүжүт ажаап алыышкынының төнчүзүнге чедир салбас дээш улам чүткүлдүг ажылдаар дээрзин бүзүреткен.

Хайныккан ажыл-иш

Торгалыг суурнуң кол кудумчузун өрү алдын сарыг кызыл-тастар чүдүрген машиналар Хадыныг-Бугазының ховуларындан уурук-суурук караңнадып-ла турар. Ону көрген кижи юбилейлиг чылдың дүжүдүн «Күш-ажылдың хостуу» колхоз түлүк ажаап турар-дыр деп билип каар. Хадыныг-Бугазында 300 ажыг га черниң тараазын кезип эгелей берген. Дуржулгалыг комбайнерлер Василий Сурыкин, Дамбаа Бара-оол, Владимир Рассохин, Кыргыс Окчаан баштайгы ийи хүнде тус-тус 18—20 га черниң тараазын кестиргеннер. Колхозтуң комбайнерлери 250—500 га черлерниң тараазын кестирерин тус-тус хүлээнгеш кирипкеннер. Эң ылангыя В. Сурыкин бо сезонда 500 ганы кестирер дээш күш-ажылдың фронтузунче ажылдап кирген. Торгалыгның ховуларында тараа багай эвес үнген, баштай кестинген черлерниң га бүрүзүнден 18 центнер дүжүт алдынып турар.

Чаагай дүжүттүң ажаап алыкчылары чүгле комбайнерлер эвес болганда, колхозтуң төп шаңында ажыл база дүн-хүн чок диңмиреп турар. Шаңда 38 ажылчыннар тарааны сайгарып, машинадан дүжүрүп, машинаже чүдүрүп, кургадып, шаң эжин—чай чок-ла ажылдап турар. Бо харысалгалыг ажылды дидими-биле тудуп алган улус комсомолчу-аныяктар деп, хоочун коммунист, ук шаңда партбөлүк удуртукчузу К. Кара-Баштыг чугаалап турар. Диңмиттиг ажылдың ээлери аныяктарның ажылдап турары шынап-ла каракка көстүп, бадыткаттынып турар.

Төп шаңның эргелекчизи, колхозта партбюроның кежигүнү, Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору Фроль Иванович Шадрин ажылчыннарны ийи ээлчег кылгаш, шын организастаан. Ында партия, комсомол бөлүктериниң организакчылары К. Кара-Баштыг, Т. Домбаа оларга баштаткан колхозчулар багай эвес ажылдап турар. Шаңда көскү агитация база-ла багай эвес. Лозуң, плакаттар юбилейлиг чылдың дүжүдү дээш демиселче чонну сорук киирген. Комсомолчу-аныяктар: Тамара Севил, Баянмаа Балдан, Камаа Моңгул-оол, Татьяна Дамбаа олар шудургу ажылдап, тараа дээш шалыпчы фронтунуң тергиинниери апарган. Торгалыгның тараажылары юбилейлиг чылда Төрээн чуртка хөй тарааны дужаап, мурнакчыларның одуруунга кирери чигзиниг чок.

М. БИЧЕ-ООЛ.

Улуг-Хем район.

Күрүне шыгжамырынга

Сентябрь 13-ке чедир республиканың колхозтарындан болгаш совхозтарындан күрүне шыгжамырынга 27530 тонна тараа кирген, азы тараа садарының чыл планы 45,9 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың бо үезинде күрүнеге тараа садар план 73,5 хуу четкен турган.

Күрүнеге тараа садар планын кол районнар: Каа-Хем — 72,3, Бии-Хем—43,7, Улуг-Хем—29,9, Таңды —28,1, Чөөн-Хемчик — 24,1 хуу чедир күүседи берген.

Барыын-Хемчик район күрүнеге эвээш тараа садар хүлээлгелиг болза-даа, сентябрь 13-ке чедир 1269 тонннаны садып, планын ийи катап ажыр күүсеткен. Ол болза күрүнеге хөй тараа садар планныг Чөөн-Хемчик районнуң дужааганындан 354 тонна хөй болуп турар. Кызыл хоорай Совединиң «Кок-Тей» совхозу күрүне шыгжамырынга 2307 тонннаны киирип, ийи ажыг планны күүседип турар.

Сентябрь 10-га чедир республикада бастыртынган тарааларның гектардан ортумаң дүжүдү 12,2 центнер болган. Эрткен чылын 10,4 центнер турган.

118 тонннаны

«Улуг-Хая» совхозта дүжүт ажаап алыышкыны мурнуку хевээр уламчылавышаан. Бо ажыл-агый тараа садар талазы-биле Улуг-Хем районда мурнап турар ажыл-агыйларның бирээзи.

Совхоз күрүнеге 800 тонна кызыл-тас садар планныг. Ам бо хүннерге чедир 818 тонна кызыл-тасты күрүне шыгжамырынга уруп, күрүнениң чагыг-планын бо культура талазы-биле ажыр күүсеткен. Аъш-чемниң үнелиг культуразын дужаары үргүлчүлеп турар.

Кызыл-тастан аңгыда, планда көрдүнмээн элээн арбын көк-тарааны совхоз база дужааган. Ам бо хүннерде чиңге-тараа садарын база эгелей бээр. Ажаап алыышкынның темпизинге болгаш тараа садарын дүргедедиринге ында шефтеп келген кижилер улуг дузаны чедирип турар. Кызылда көдээ ажыл-агый техникумунуң 20 хире сурагчылары ийи ээлчег-биле дүн, хүн чок тараа арыглап турар. Тараа ажаалдазынга дузалажып келген солдаттарның кызымак ажылын совхозтуң удуртулгазы болгаш ажылчыннары улуг өөрүшкү-биле мактап турар.

Чаагай тараада хайныышкын

«Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырында бо хүннерде дүжүт ажаап алыышкыны калбарбышаан. «Часкы хүн — чылды чемгерер» дижип турган эрткен часын тарып алган тараа мында чаагай болган. Шөлдерниң кыдыы-биле машиналыг эрткилээрге, баштары угбастаар чыгаан тараалар, дүрген дуза дилээн чүве дег, эрткен-дүшкен кижилерниң сеткилин өөртүп турар.

Ажаап алыышкынның эгелээн хүнүнден бээр Хертек Кимнин удурткан бригаданың комбайнерлери онаалганы үргүлчү ажыр күүседип келген. Маңаа комбайнер Николай Клименконуң эрес ажылдап турарын чугаалаар херек. Оон боду хүн-нормазын үргүлчү ажыр күүседир болгаш шилчип чоруур вымпелди ажаап алыышкынга бир дугаарында ол алган. Комбайнерлер Олег Чаш-оол, Александр Ховалыг оларны база эйтыр херек.

Совхозтуң ниити планын ёзугаар ажаап алыышкын сезонунда бир комбайнга 250 гектар тарааны ажаары онаажыр. Ынчалза-даа механизаторлар улам бедиткен хүлээлгелерни алган, чижээлээрге, олар ону 350 гектар чедирерин шиитпирлевишаан, ону күүседири-биле идепкейлиг ажылдап турарлар. Ынчаарга хоочун комбайнер Н. Клименко сезонда харын-даа 900 гектар черниң тараазын ажаар хүлээлгени алган.

Тараажыларның мындыг чедиишкинниг ажылдаарынга оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургусканы улуг идигни берген. Чижээлээрге, хову турлаанда арыг-шевер, орукнарны чараштыр эткилеп каан чыдар, механизаторларның хүлээлгелериң, ажылдың планын көргүзүг самбыразында аскылаан. Солуннар, журналдар бар. Столовая эки ажылдап турар, аъш-чем талазы-биле механизаторларга хомудал турбаан.

Социалистиг чарыштың түңнелдерин беш хонуктап үндүрүп турганы ажылдың темпизин дүргедедип, шынарын бедидеринге улуг рольду ойнааны чугаажок. Хөндергейжилер юбилейлиг чылдың дүжүдүн ажаап алырынга үе-шакты чөп ажыглап тургаш, чедиишкинниг болурунга бүзүрелдиглер.

Оржак ХЕВЕК-ООЛ.

Хуусаада доозар дээш

Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң ажыл-ишчилери улуг байырлал чылының тараазын дүрген ажаап алыр дээш бүгү күштерин салган. Биче-Тей салбырның Үттүг-Хаяда 400 гектар чиңге-тараа кестинген, ооң дүжүдү гектарга онааштыр 8—10 центнер болган. Ол-ла черде 210 гектар арбайны база ажааган, аңаа бир гектардан-на 18—22 центнер тарааны алган.

Комбайнерлер Соян Серээ, Куулар Тараачын болгаш өскелер-даа хүннүң ажыл нормазын 120—130 хуу күүсеткилеп турар.

Совхозтуң № 3 салбырында тарыттынган 1100 гектар кукурузаны ажаап кирипкен болгаш 3010 тонна силосту сүт-бараан фермаларының чанында салып белеткээн. А бышпаан тарааларны мал чеми кылдыр тавычалай кезип турар.

Тараажыларга хамаарыштыр хову турлагларында таарымчалыг байдалды тургускулаан. Юбилейлиг чылдың дүжүдүн планда айыттынган хуусаада ажаап доозар дээш, шекпээржилер кызымак ажылдап турар.

Хаара туттунган

Улуг-Хем районда Жданов аттыг колхоз бо чылын ниитизи-биле 3400 ажыг гектар тараа культураларын ажаап алыр, ооң иштинде кызыл-тас — 2700 гектар.

Сентябрьның баштайгы хүннеринде совхозта тарааны тавычалай-даа, дорт-даа кезип турар. Баштайгы хүннерде санап көөрге, тарааның дүжүдү бир гектардан-на ортумаа-биле 10 центнер болган; ынчалза-даа ол моон соңгаар көвүдээр ужурлуг, чүге дээрге, ам кестинген черлерден чаагай тараалыг шөлдер база бар.

Шаңда тараа шагда кирген болгаш ооң ажылдакчылары тарааны арыглаар, кургадыр талазы-биле үзүктелиишкин кылбайн турар. 20 ажыг кижи келген тарааларны сайгарып, чүдүрер, дүжүрер дээш, өске-даа ажылдарда хаара туттунган. Михаил Норбу болгаш Эртине Кара-оол олар нормазын хүннүң-не ажыр күүседип турар.

— Трактор-хову бригадазының механизаторлары бешки чылдың ийиги чылының дүжүдүн бедик темп-биле, чидириг чокка ажаап ап шыдаар—деп, бригадир Доспан Шуулуу чугаалап турар.

Ам кол сорулга — таарымчалыг хүннерни эң долузу-биле ажыглаары база темпини дүргедедири болгаш ажаап алыышкынның шынарының талазы-биле боттуг контрольду тургузары болур.

Күжениишкин чок

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң шөлдеринде дүжүт чаагай үнген. Чамдык тарааларның быжыды орайтаан болза-даа, оларның шуут быжарын манаарының барымдаазы чок апарган.

Байдал ындыг турбуже, колхозта дүжүт ажаап алыышкыны күжениишкинниг эвес, салдынчак чоруп турар. Кижилер хову турлагларынга хонмас, кежээ чанар, эртен ажылга орайтап чедер. Сентябрьның бир хүнүнде дөрт комбайн бичии ажылдааш, хүннүң хөй кезиинде ажылдаваан болгай.

Эрткен чылдарда ышкаш, тарааны малга чидиртир чаңчыл ам база катаптай берген. Хой тарып боозадыр пунктуже чоокшулап келген хойжуларның 7 кодан хойлары болгаш инектери чоогунга тарааға бо-ла кирген турар. Тараа кадарчызы Д. Аваакай чааскаан хап-ла турар. Оон кезиир шөлдери хөй. Тараадан мал үндүрер бе, шөлдер кезиир бе? Ооң мунган аъды ам арыпкан.

Бо дугайында колхозтуң баштаар чери чүнү бодап турарыл? Азы тарааны ажаап алырын малга «дузалаштырып» алыр дээни ол бе? Быжып шыдавас-даа апарган тараалар болза, мал чеми кылдыр кезип алыр херек. Ажаап алыышкынче хамык күштү эвилелдээр, малды тараадан чайладыр. Бо айтырыгны бичии-даа соңгаарладып болбас.

М. МАЖАА.

План күүсеттинген

Эйлиг-хемчилер бо юбилейлиг чылда мал чеми белеткээриниң планын күүседир дээш чүткүлдүг ажылдааннар. Салбыр бо чылын 750 тонна сиген кезип белеткээр тургаш, ону бо хүннерде ажыр күүсеткен. Мал чеми белеткээринге ажылдап турган күш ындыг-ла улуг эвес: бир трактор, 12 хол кадырлыг сигең кезикчилери. Ынчалзажок күш-ажылды шын организастап, политмассалыг ажылды эки тургусканындан планныг даалганы күүседип алыры хандыртынган.

Колхозчулар Кыргыс Папый-оол, Кыргыс Ногаан-оол олар хол кадыыры-биле сиген кезер нормазын үргүлчү ажыр күүседип келген. Ындыг мурнакчыларның ачызында салбырның сигенчилери колхоз баштаар чериниң, парткомнуң шилчиир Кызыл тугун ийи удаа чаалап ап, 50—50 рубльдиң шаңналын алган.

Мал чеми белеткеп турарларга кинону 8 удаа, концертти 3 удаа көргүскен. Агитаторлар ажылдап, агит-хуудустар доктаамал үнүп турар. Социалистиг чарыштың түңнелин он хонуктап үндүргеш-ле, мурнакчыларны илередип келген.

Улуг-Хем район.

Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артели юбилейлиг чылда дүжүт ажаап алыышкынын эки чорудуп турар.

ЧУРУКТА: күрүнеге садар тарааны чорудуп турары.

Фото **Г. СИРОТИННИИ.**

Татар АССР-ниң колхоз, совхозтары күрүнеге тараа садарының планын ажыр күүсеткен

Татар АССР-ниң көдээ ажыл-агыйының ишчилери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн төлептиг уткуурунга белеткенмишаан, тараа культураларының чаагай дүжүттерин өстүрген, оларны ажаап алырын организастыг эрттирген болгаш күрүнеге тараа садарының планын ажыр күүсеткен.

Колхоз, совхозтар тараа хүлээп алыр черлерге 1 миллион 179 муң тонна тарааны чедирип берген ийикпе планын 131 хуу күүсеткен. Аъш-чем болур тараа культураларын садып алырының планын 128 хуу, крупа культураларынын — 169 хуу, мал чеми болур культураларнын — 175 хуу күүсеткен.

Күрүнеге тараа садары үргүлчүлевишаан.

(СЭТА).

Француз парламентарийлер Иркутскиге чораан

ИРКУТСК. (СЭТА-ның корр). Францияның национал хуралының даргазы Ашиль Переттиге баштаткан француз парламент төлээлери Иркутск областа үш хүн дургузунда аалдап чорүп турган. Аалчылар Иркутскиниң көрүштүг черлери-биле танышкан, Братскиге болгаш Байкалга чораан. Олар Иркутск чоогунда Шелехов деп хоорай-спутникке барган.

— Бүгү Сибирь — кайгамчык улуг шөлдүг болган оран-дыр. Ол черниң хөгжүлдеринче кайы хире улуг күжениишкиннерниң салдынып турарын төлээлерниң кежигүннери карак-биле көрүп бүзүреди. Сибирьниң чаагай келир үелиин билдивис—деп, Ашиль Перетти чугаалаан.

Төлээлер Москваже үнүпкен.

„Капиталдың" I томун парлап үндүргенинден бээр 100 чыл болганынга

КАРЛ МАРКСТЫҢ

К. Маркстың «Капиталының» бирги томунуң парлаттынып үнген хүнүнден бээр 100 чыл оюн таварыштыр Ленинградтың А. М. Горький аттыг «Парлалга ордузу» деп 1 дугаар типографиязы ол шылгараңгай эртем ажылын бижээн номну 50 муң кезек тиражтыг кылдыр парлап үндүреринге белеткеп турар.

ЧУРУКТА: юбилейге таварыштыр үндүрер номнуң баштайгыларын коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы ВЕРА СМИРНОВАНЫҢ көрүп турары.

Фото М. БЛОХИННИИ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Карл Маркстың «Капиталының» — марксисчи партияның тургустунарынга болгаш хөгжүүрүнге шылгараңгай рольду ойнаан чогаалының — I томунуң парлаттынып үнген хүнүнден бээр чүс чылы — сентябрь 14-те болур. В. И. Ленин ол марксисчи чогаалды «эң улуг политика-экономика чогаалы» деп айыткан. Маркс «Капиталга» эртемниг коммунизмниң базизи болуп турар экономика теориязын, социалистиг революцияның теоретиктиг үндезинин тайылбырлаан. Бодунуң чогаалынга Маркс бүдүрүлгениң ол үедеги капиталистиг аргазын шинчилеп, ооң тыптып келириниң болгаш хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар болур чүүлдерин, ооң буурап дүжериниң, чаа, эң бедик ниитилел тургузуу-биле солуттунарының чайлаш чогун көргүскен.

Капитализмни килеңнээшкин-биле буруу шаап, ону узуткаар дугайын чүгле күзеп чораан хөй-хөй социалист-утопистерден ылгалыштыр, Маркс коммунизмче шилчилге капитализмниң бодунуң хөгжүлдезиниң иштики, дүрүм ёзугаар болур чүүлдеринден хамааржыкаан көргүскен база бо шилчилгени болдунар болгаш эргежок чугула болдуруп турар материалдыг үндезинни илереткен.

«Капиталга» Маркс капиталистиг ниитилелдиң бүдүрүкчү күштериниң болгаш бүдүрүлге харылзааларының хөгжүлдезиниң тодаргай шинчилелин кылган. Бодунуң Энгельс-биле кады ажылдап кылганы диалектиктиг материализмниң методун ажыглааш, Маркс капитализмниң дүрүм ёзугаар чайлаш чок кол чүүлдерин херек кырында бар байдалдың боттуг болуушкуннарындан илередип, капитализмниң билдингелек согур күш болуп турган экономика дүрүмнериниң дээштиг салдары душ бооп кестур, даштыкы байдалы-биле ботбодунга чөрүшкек хөй фактылардан тодаргай билдинип турар деп чүвени көргүзүп шыдаан. Маркс бүдүрүлгениң капиталистиг аргазының эң үндезин, эң ханы илерээшкиннерин көргүскен.

Капитализмниң кол экономиктиг хоойлузу болза, немелде үнениң хоойлузу болуп турар. Маркстың экономиктиг теориязының кол чүүлү ол болур деп, В. И. Лениинниң айытканы немелде үнениң марксисчи теориязы капиталистиг ниитилелдиң кол бүдүрүлге харылзааларын — ажылчын биле капиталистиң аразында харылзааларны — тайылбырлаан. Ниитилелдиң бүгү байлактары, ниитилелдиң хөреңгиттен аңгыларының бүгү орулгалары ажылчын аңгының, пролетариаттың күш-ажылының түңнелдери болурундан өске чүү-даа эвес дээрзин Маркс көргүскен.

Рынокка капиталист биле ажылчынның аразында ёзу барымдаалаан харылзаалар херек кырында чүнү чажырып турарыл деп чүвени көргүскеш, Маркс капиталистиг мөлчүгделдиң механизмин тайылбырлаан. Бүдүрүлгениң чепсек-херекселдеринден болгаш амыдыраар кандыг-даа аргазындан казыттырган ажылчын аштап өлбези-биле бодунуң ажылчын күжүн садар, бүдүрүлгениң чепсек-херекселдериниң — фабрикаларның, заводтарның, шахталарның — хуу өнчүтени болур капиталиске хөлезиленир ужурга таваржыр. Капиталистиң эргезинге бодунуң ажылчын күжүн берген ажылчын, алыр ажыл төлевириниң орнун эгиппишаан, ажыл хүнүнүң кезиин бодунга, ажыл хүнүнүң оон өске кезиин капиталиске халас ажылдап берип турар. Ол немелде күш-ажылдың түңнели капиталистиң шиңгээдип алыры немелде үне болур-дур. Мөлчүкчү аңгыларның орулгаларының кара чаңгыс үнер дөзү болза ажылчынның төлеттинмээн күш-ажылы болуп турар. **Немелде үнениң теориязы капиталистиг мөлчүгделдиң чажыдын илередип, эртем ёзузу-биле тайылбырлаан болгаш ол мөлчүгдел болза бүдүрүлгениң капиталистиг аргазының чардынмас шынары болур деп чүвени көргүскен.** Ажылчыннарның тургусканы немелде үнени капиталистер аңгызының шиңгээдип алыры бүдүрүлгениң ол аргазының үндезини болур болгаш ооң иштики дүрүмнери-биле бүрүн дүгжүүшкүннүг болуп турар. Ооң ужурунда капитализм үезинде ажылчы чоннарның «чөптүг солчулга» дээш, «чөптүг» ажыл төлевири дээш кандыг-даа демисели мөлчүгделди узуткап шыдавас. Немелде үнениң хоойлузу капитализмниң хөгжүлдезиниң бүгү үе-чадаларында ооң кол болгаш тодарадыкчы хоойлузу болур-дур. «Немелде үнени бүдүрери азы немелде күш-ажылды мөлчүүр чорук дээрге, бүдүрүлге аргазының капиталга күш-ажылдың чагыртырындан тыптып келир бодунда өскерилгелерден хамаарылга чокка, капиталистиг бүдүрүлгениң онзагай утка-шынары болгаш алыс сорулгазы болур» деп, Маркс бижээн (К. Маркс болгаш Ф. Энгельс, Чогаалдары, т. 23, арын 306—307).

Капиталистиг мөлчүгдел капитализмниң алыс бүдүш шынарындан тыптып турар болгаш ооң кол хоойлузу болур чүве болганда, оон мындыг түңнелди кылыр ужурлуг: капиталистиг тургузуг туруп турда, мөлчүгделди узуткаары, ажылчын аңгының хостаары болдунмас, олче кара чаңгыс орук болза капитализмни революцияның дузазы-биле дүжүрери болгаш чаа, социалистиг ниитилелди тургузары болур.

Мынчангаш Маркс келир үеде социалистиг революцияның материалдыг болгаш субъективтиг баштайгы белеткелдерин көргүскен. Капитализмниң хөөржүдүкчүзү болгаш чаа, социалистиг ниитилелдиң тургузукчузу болур улуг онаашкан пролетариат болза социалистиг революцияже субъективтиг чүткүлдерниң нептередикчизи болуп турар.

Ооң ужурунда Маркс пролетариаттың политиктиг экономиязы болур бодунуң экономиктиг теориязын ажылдап кылырын пролетар революциязының теоретиктиг белеткелиниң чугула негелдези, ажылчын аңгының холунда идейлиг чепсек кылдыр көрүп турганы таварылга эвес. Маркстың бодунуң шинчилел эртем-ажылының түңнелдерин солушкан баштайгы кижилери болза ажылчыннар, бодунуң чаңгыс бодалдыглары болган. Маркс ажылчыннар төлээлекчилериниң дилээн ёзугаар оларның мурнунга бодунуң экономиктиг теориязының тус-тус айтырыгларын тайылбырлап, хөй удаа чүве чугаалап турган.

Ажылчын аңгының калбак бөлүктери «Капиталды» боттарыны кылдыр билип турарын Маркс бодунуң күш-ажылынга эки шаңнал кылдыр санап чораан. Маркс «Капиталды» чогаадыр ажылды ниити партийжи херектиң кезии, пролетар революциязының херээнге бараан болур ажыл кылдыр көрүп чораан. Бодунуң ажылынга Маркс «теория талазы-биле буржуазияга оортан ооң кажан-даа өндейип шыдавазы ындыг согугну бээрин» бодап, «Капиталды» «партияның эртем талазы-биле тиилелгези» деп чөптүг-биле санап чораан. Чүге дээрге, Маркс кабинетке олура чогаал кылыр эртемден эвес, а хамыктың мурнунда революсчу кижи чораан. Ооң теоретиктиг ажыл-чорудулгазы ажылчын аңгының, пролетар революциязының эрге-ажыктарынга кезээде бүрүнү-биле чагырткан турган. Ынчангаш Маркстың экономиктиг теориязының ужур-дузазы чүдел дизе, хамыктың мурнунда ол теория делегейниң ажылчын шимчээшкининге эртемниг үндезинни тургусканында. Энгельстиң демдеглеп турганы-биле алырга» пролетариаттың «социалистиг чүткүлдеринге» мынчага чедир чок бооп келген «эртемниг базисти тургусканында болур» (К. Маркс болгаш Ф. Энгельс, Чогаалдары, т. 16, арын 220).

Маркс «Капиталды» ажылдап кылырынга бодунуң амыдыралының 40 чылдарын берген. Бодунуң ол бүгү медерелдиг амыдыралын барык шуптузун бо чогаалга херек кырынга бараан болдурган. Политиктиг экономияны шинчилээрин 1843 чылдың төнчүзүнде эгелээш, «Капиталдың» I томун ол чүгле 1867 чылда парлап үндүрген. «Капиталды» үндүреринге чедир эртем талазы-биле эрес-маадырлыг чорук деп айтыры ылап чөптүг улуг ажыл кылдынган.

Маркс кезээде аажок ак сеткилдиг ажылдап чораан. Ооң чижек кылдыр көргүскен факт, чурагай, түңнел бүрүзүн үр үеде дилеп тывышкыны. шугумчүлекчи бодалдарның түңнели болуп турган. Пролетариаттың политиктиг экономиязын ажыл-

ШЫНЧЫ НОМНАЛ

100 чыл бурунгаар муң-на экземпляр-биле парлаттынып үнген Карл Маркстың «Капитал» деп номунуң баштайгы тому бүгү-ле дарлаткан кижилерниң төөгүзүнге, ниитилелди чаартып тургузарының номналынга база ажылчын аңгының демиселиниң оруунче кирген аныяк революсчуларның угаан-бодалынга төөгүлүг эргилдени болдурган. «Капиталдың» үнгениниң соонда ажылчын аңгы, революсчулар эртемниг коммунизмниң тиилелгези дээш база буржуаз эртемденнерниң хоозун бадыткаашкыннарынга удур марксисчи чепсекти — эртем ёзузу-биле ажылдап кылдынган теорияны холунга алганнар.

Капиталистиг ниитилелдиң хөгжүлдезиниң хоойлу-дүрүмүн ажыдар деп сорулганы бо номга салган чүве деп «Капиталдың» баштайгы үндүрүлгезиниң эге сөзүнге К. Маркс бижээн. Мынчангаш капиталистиг ниитилелдиң хөгжүлдезиниң төөгүзүнүң бүгү айтырыгларын чырыдып көргүскеш, ол ниитилел болза чоннуң калбак массаларын дорамчылап мөлчүүр болгаш буржуазияның байып-мандыырының ниитилели-дир, ындыг ниитилелди социалистиг ниитилел-биле солуурунуң оруктарын, аргаларын К. Маркс тодараткан. К. Маркс бодунуң ажылынга ажылчын аңгының, ооң башкарыкчызы — политиктиг партияның ролюн база-ла тода илереткен болгай.

«Капиталды» болгаш К. Маркстың өске-даа кайгамчыктыг ажылдарын В. И. Ленин бедик-биле үнелеп, марксизмниң язы-бүрү дайзыннарының халдаашкыннарындан ооң чогаалдарын камгалап, революстуг теорияны чаа үе-чадала улам-на ынай хөгжүдүп, Россияның болгаш делегейниң өске-даа чурттарының ажылчы чонун чепсеглээн. «Маркстың өөредии эң-не күштүг, чүге дээрге ол шынчы өөредиг» деп Владимир Ильич тодараткан.

Бир эвес «Капитал» 50 чылдар мурнунда эвээш экземпляр-биле чажыды-биле үнүп, а чамдык чурттарга шуут-ла хоруглуг болуп турган болза, ам бистиң улуг Төрээн чуртувуста, социалистиг лагерьниң чурттарында массалыы-биле парлаттынып, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунга ажылчы чоннуң, коммунистиг партияларның канчаар-даа аажок улуг идейлиг чепсээ апарган. «Капитал» — совет кижилерниң хүн бүрү ажыглап, өөренип турары, стол кырындан ыравас ному болу берген.

Бистер бир дугаарында Ленинградтың Күрүне университединге чеде бергеш, политэкономия кичээлинге «Капиталды» өөренип эгелээнивис уттундурбас. Орус дылды багай билир болганывыс ужурунда, «Капиталдың» хөй-ле темаларын, ол номнуң кайгамчыктыг түңнелдерин, теория талазы-биле айтырыгларын орус эш-өөрнүң, башкыларның ачызында чогууру-биле билип ап, марксизмниң кол чогаалдарының бирээзи болур «Капиталды» ынчаар өөренип эрткен бис.

Шаанда ужук-бижик чок чораан тыва улус эртемниг коммунизмниң үндезилекчилериниң, ылаңгыя Карл Маркстың «Капиталын» өөренири, эң-не шынчы теория-биле чепсеглениири чүгле Октябрь революциязының ачызында болдунган.

В. ОЧУР,
төөгү эртемнериниң кандидады.

„Капиталды" ханы өөренир

«1867 чыл. Ынчан Карл Маркстың «Капиталының» бирги тому үнген. Оон чырыкка үнүп келгени боттарының социал болгаш экономиктиг хостаалыышкыны дээш, чаа чөптүг ниитилелди тургузары дээш демиселче көдүрлүрүнге бүгү дарлаткан аңгыга, күш-ажылдың бүгү кижилеринге күчүлүг кыйгы болган» деп партияның Кызыл хоорком унуң чанында Марксизм-ленинизмниң кежээки университединиң бирги курузунуң дыңнакчызы — пароходствода партия эге организациязының секретары эш Шашков семинар кичээлге бодунуң харыызын ынчаар эгелээн. Оон соон дарый ол кичээлге «Капиталдың» бирги тому Россияга эң-не баштай 1872 чылда 3 муң экземпляр тиражтыг үнген болгаш калбак нептерелди алган. Ону ынчаарда орус дылче Г. А. Лопатин биле Н. Ф. Даниельсон очулдурган, а Карл Маркс орус дылче очулдуртунган ажыл улуг мергежил-биле кылдынганын база демдеглээн. Ынчаарга капиталдың баштайгы мөөннежилгезиниң дугайында чугаа чорупп турар бирги томнуң 24-кү кезээн улуг украин чогаалчы И. Я. Франко украин дылче очулдурган деп. «Маркстың «Капиталы» капитализмниң салым-чолунуң дугайында» деп темага семинар чорупп турда дыңнакчылар немегилээннер.

Оон соонда, капиталистиг бүдүрүлгениң аргазын шинчилээрде Маркс бодунуң анализин чүге ыяап-ла бараан бүдүрүлгезинден, бараан бүдүрүлгезиниң тыптып келириниң баштайгы негелделеринден, бараан болгаш ооң шынарындан эгелээнил деп айтырыгны тодараткан. Дыңнакчылар Моңгуш, Якушкин, Суворов олар «Капиталдың» бирги томунуң тургузуун эки билир болгаш сайгарган айтырыгларга шын харыыны бергилээн. Чижээ, немелде үне дугайында Маркстың теориязын тайылбырлап тургаш, эш Якушин «немелде үне дугайында өөредигни экономика эртеминге Маркстың кылганы революстуг эргилде кылдыр көөр ужурлуг. Немелде үнениң чажыттарын ажыткан, а ол ышкаш теорияны материалдыг тала-биле көргени капитализмниң буурап дүжүүшкүнүн бир-ле дугаар бадыредип көргүзер арганы Маркска берген...» деп харыылаан. Бо бүгү чүнү көргүзүп турарыл дээрге, дыңнакчылар марксизмни өөренирде чүгле номда бижээнни эдерти шээжилевейн, а харын чогаадыкчы ёзу-биле сайгарып, түңнелдер үндүрүп турарының херечизи болур.

«Капиталдың» бирги томун партия чырыдыышкынының системазының ортумак звенозунуң школаларынга өөрениринче база кичээнгей салыр апаар. Борта кол чүве пропагандистиң бодундан болгаш «Капиталдың» аңгы-аңгы кезектерин конспектилеп алыры-биле дыңнакчыларга даалгалар берип турарындан хамааржыр.

Статистика эргелелиниң чанында тургустунган марксизм-ленинизмни өөренир школаның өөредилге программазы Маркстың «Капиталы-биле» ханы холбаалыг. Ында башкылап турар дуржулгалыг хоочун пропагандист эш Иконников бодунга-даа, дыңнакчыларындан-даа бедик негелделиг. Чижээ, «Капиталдың мөөннежилгези болгаш пролетариаттың хоозурап адараашкыны» деп теманы өөренип турда пропагандист «Капиталдың» бирги томунуң 21—24 чедир кезектерин номчуп, кысказы-биле конспектилеп алыр даалганы дыңнакчыларга берген. Оон сөөлүнде семинар кичээлге кымның канчаар билип алганын хынап, ниити түңнелди үндүрген. Өөренген чүүлдерни дыңнакчыларның шиңгээдип алганы багай эвес болган.

Политиктиг экономияны өөренири бистиң республикада чылдан чылче улам калбарып турар. Ылаңгыя бо өөредилге чылында чүгле Кызыл хоорайга партия чырыдыышкынының шугуму-биле ортумак звенонуң 42 школалары ажылдаар. Оларның барык-ла деп кезии политэкономияны өөренир. Орта ниитизи-биле ийи чүс ажыг дыңнакчылар хаара туттунар.

Экономиктиг билиг-биле дыңнакчыларны чепсеглээри пропагандистен улуг хамаарылгалыг дээрзин амдыгаштан, өөредилге чылының эгезинден тура-ла бодаар апаар бис. Ынчангаш пропагандист бүрүзү Маркстың «Капиталын» боду ханы өөренип, ол революсчу теория-биле бодунуң дыңнакчыларын чепсеглээр чаагай сорулга оон мурнунда тургустунуп турар.

В. СУРОВ.
СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорком унуң политиктиг чырыдыышкын Бажыңының эргелекчизиниң оралакчызы.

Төөгүлүг болуушкунга холбаштыр

Карл Маркстың «Капиталының» бирги томунуң үнгенинден бээр 100 чыл оюнга тураскааттынган делегейниң эртем сессиязы Берлинге болган. Ону Германияның Социалистиг чаңгыс даай партиязының Төп Комитеди чыылдырган. Хөй-хөй аңы-дүңнүг коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлээлекчилери ол сессияның ажылынга киришкен.

Герман Демократтыг Республикага ниитилел системазын хөгжүдеринге. Барыын Германияда тергиидеп турар күрүне-монополистиг системага удур демиселге Карл Маркстың «Капиталының» ужур-дузазы» деп илеткелди Герман Демократтыг Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң даргазы В. Ульбрихт кылган.

* * *

Лондонга ажыттынган делегей конференциязы «Капиталдың» үнгенинден бээр 100 чыл оюнга холбаштыр болган. Ону Карл Маркс аттыг библиотека организастаан.

Хөй чурттарның эртемденнери киришкен ол конференцияның айтырыгларының кол темалары болза «Капитал» 100 чыл эрте бергенде», «Капитализм болгаш күрүне-монополистиг капитализмниң тыптып келгени», «Ниитилел дугайында Маркстың теориязы», «Капитал болгаш ажылчын аңгының төөгүзү», «Капитал болгаш социализмниң айтырыглары» — деп чүүлдер болган.

ӨӨРЕНИКЧИ БҮРҮЗҮН ШКОЛАЖЕ

Улуг Октябрьның алдарлыг бежен чыл оюн байырлаарының бүдүүзүнде бистиң чурттуң школаларында чаа, 1967—68 өөредилге чылы эгелээн. Ниити билиг школаларының амгы үеде кол сорулгазы болза, өөреникчилерниң кижизидилгезиниң деңнелин болгаш билииниң шынарын бедидери-биле чергелештир, бүгү-ниитиниң ыяап-ла өөренир сес чыл өөредилгезиниң айтырыын долузу-биле шиитпирлээри, бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезинче шилчииринге таарымчалыг байдалдарны тургузары болур. Ол дугайын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң эрткен чылын хүлээп алганы школа дугайында доктаалында онзалап демдеглээн.

Ону күүседирде школаларның материалдыг баазазын быжыглаары, башкылаашкынның эртем-методтуг деңнелин бедидери, интернаттарны организастап тургузары дээн ышкаш хөй-хөй айтырыгларны чогуур үезинде шиитпирлээри негеттинер.

Бистиң республиканың улус өөредилге органнары партия, совет организациялары болгаш бүгү хөй-ниити-биле сырый харылзаалыг ажылдавышаан, школаларны чаа өөредилге чылынга белеткээр дээш эвээш эвес ажылдарны кылган. Ылаңгыя Кызыл хоорайның, Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарының школаларының септелгези эки шынарлыг дооступ, өөреникчилерни байырлалдыы-биле хүлээп алган.

Ам школаларның бөгүнгү чугула хүлээлгези — 7-ден 16 хар чедир уругларны бүрүнү-биле өөредилгеже хаара тудары. Мону чедип алырда школа коллективтериниң болгаш хөй-ниитиниң күжүн каттыштырары эргежок чугула дээрзин амыдырал бадыткап турар. Школаларга өөреникчилер чыылдазының талазы-биле улус ажыл-агый планнарын күүседипкен районнарның улус өөредилге органнарының, школаларының ажылының чижээ ону тодаргай көргүзүп турар.

Ынчалза-даа бүгү-ниитиниң сес чыл өөредилгезиниң дугайында хоойлуну күүседир талазы-биле улуг четпестер чамдык районнарда бар. Чоокта чаа СЭКП обкомунга болган районнарның улус өөредилге килдистериниң эргелекчилериниң хуралынга ону чугаалашкаш, бар четпестерни дарый узуткаарын дүгүрүшкен.

Сентябрьның 10-га чедир республиканың школаларында бир муң ажыг өөреникчилер ам-даа өөренмейн турары дүвүренчиг бооп турар. Чижээлээрге, Барыын-Хемчикте 347, Чөөн-Хемчикте 535, Кызыл хоорононуң школаларында 256 өөреникчилер планда көрдүнгенинден тудап турар. Ынчаарга оларның хөй кезии чогум-на школа назылыг уруглар бооп турар. Барыын-Хемчикте 199, Чөөн-Хемчикте 323 өөреникчилер 1—8 класстарда келбээн. Чамдык районнар сургуул чыылдазының ниити планын күүсетсе-даа, класстар аайы-биле планны күүсетпейн турар. Чижээлээрге, Улуг-Хем, Бай-Тайга, Тес-Хем районнарының школаларында 5—8 класстарның өөреникчилери четче чыылбаан.

Бүгү-ниитиниң өөредилгезин боттандырары — школаларга башкылаашкынның шынарын бедидеринден кол хамааржыр дээрзин бо өөредилге чылының эгези база катап көргүскен. Чүл дээрге школаларда келбейн турар өөреникчилер колдуунда-ла ийи чылчылар. Ындыглар Бии-Хемде 25, Тожуда 25, Улуг-Хемде 30 кижи бооп турар. Оларны школаже хаара тудар, эртем-билигже чүткүлүн оттурар чорук башкылар коллективтеринден негеттинип турар.

Ырак одарларда малчыннарның уругларын интернат-биле хандырарының айтырыы онза чидии-биле тургустунуп турар. Чижээлээрге, Каа-Хем районнуң хөй-хөй школаларында интернат чогунуң ужурундан чамдык малчыннар уругларын өөредир школа дилеп, өске черлерде дөргүл-төрелдериниң бажыңнарынга тургузуп турар. А Тожу районнуң Чазылар, Хам-Сыра, Ырбан школаларында дыка хөй уруглар база-ла интернат чок болганындан чыл бүрүде школага өөренмейн баар чоруктар бар. Ооң-биле чергелештир чамдык көдээ болгаш район Советтери күрүне хандырылгазынга турар өөреникчилерниң даңзы-бүрүткелин озалдаашкын-биле бадылап турарындан, өөредилге чылы эгелээжеге чогум кымның интернатка турары ада-иелерге-даа, школачыларның боттарынга-даа билдинмес апаар чоруктар бар.

Чырыдыышкын министерствозу болгаш чамдык районнарның улус өөредилге килдистери школаларны башкы кадрлар-биле хандырарының айтырыын ыракта чедир шиитпирлевейн турар. Каа-Хем районнуң Сизим школазы башкылар чедишпезинден ийи ээлчег-биле өөренир ужурга таварышкан. Тес-Хемниң Берт-Даг, Тожунуң Ырбан, Ий, Азас, Улуг-Хемниң Чаа-Хөл болгаш өске-даа школаларда чамдык кол эртемнерниң башкылары мынчага чок. Ооң-биле кады башкыларның амыдырал-чуртталгазын экижидер, оран-бажың-биле хандырар талазы-биле сагыш човаашкын, чижээлээрге, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарда четпейн турар. Ынчангаш чаа келген башкылар гостиницаларга ийикпе септелгеселилгези болбаан бажыңнарга чурттаар ужурга таваржып турар.

Бар четпестерни кыска хуусаада узуткааш, школа назылыг бүгү уругларны өөредилгеже ыяап-ла хаара тудар талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыры бүгү партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларындан негеттинип турар. Бо чугула сорулганы чүгле ниити күш-биле шиитпирлеп болур.

1970 чылга чедир чуртка бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезин боттандырар деп, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлеринде айыткан улуг сорулга амгы үеде сес чыл өөредилгезиниң дугайында Хоойлуну чедиишкинниг күүседиринден улуу-биле хамааржыр дээрзин бичии-даа утпас ужурлуг бис.

Б. ОНДАР,
СЭКП обкомунуң школа килдизиниң инструктору.

◆

Баштайгы дипломнар

Чоокта чаа Ак-Довурактың политехниктиг техникумунда «Үлетпүр болгаш хамааты тудуг» база «Ажыктыг байлактарны арыглап кылырының» талазы-биле тускай эртемниң кежээки салбырында өөренип турарларның төлевилел дипломнарын камгалаары эгелээн. Камгалал комиссиязында 60 диплом ажылдарын кирген.

Бир дугаарында № 463 көжүп чоруур механизастаттынган колоннаның тудугжу-проравы Петр Шаронков, Кызыл-Мажалыктың көжүп чоруур механизастаттынган колоннасының начальниги Зиват Галиахметов, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң дузалал бүдүрүлге комбинадының мастери Анатолий Кочетков олар дипломнарны камгалап алган.

Техникумнуң кежээки салбырының 14 сургуулдарынга күрүнениң экзамен комиссиязының шиитпири ёзугаар техник-тудугжу деп мергежилди тывыскан. Комбинаттың ажылчыннары Папов биле Гойда тергиин эки демдектер-биле дипломну камгалаан.

Тараа — чоннуң байлаа. Ынчангаш күс чүгле механизаторларга эвес, харын ажаап алыышкынга дузалап болгу дег бүгү кижилерге чымыштыг үе. Ам хоорга ооң доктаамал ажыл-ишчилеринден аңгыда студент, харылзаачы, тудугжу дээш харын солдат-даа кижи-биле ужуражып болур бис. Шагдан тура бактааган чаңчылды эдерип, көдээже үнген оолдар, кыстар тараажының ынанычтыг өңнүктери. Олар ажыл-агыйларга биче эвес дузаны көргүзүп турар.

Кызылдың садыг-кооператив училищезиниң 150 ажыг сургуулдары бо чылын база «Межегей» совхозта барган. Оларны тус-тус черлерде хуваагган, а эң-не хөйү бир дугаар бригадада. Аныяктар тараа чүдүреринге, картофель казарынга болгаш оон-даа аңгы даанган ажылдарынга өскелерден дора эвезин шынзыткан.

БО ЧУРУКТА ажышкилер ДОНГАК КАРА-КЫС биле ВАЛЯ ДОНГАК (оң талада) беш дугаар бригадада чурттап, башкылары чүнү-ле чугаалай-дыр, шыдаар хире шаа-биле кылып келген. А бо ЧОЛААЧЫ СОЛДАТТАР-ДЫР. Олар дайынчы ёзу-биле шалыпкын ажылдап, хүн үлүүн ажыр күүседип турар.

Б. МОНГУШ.

ЭҢ УЛУГ ЧОГААЛЫ

дап кылбышаан, Маркс дыка хөй чогаалдар-биле танышкан. 50 чылдарда Маркс, ооң өөнүктериниң херечилээни-биле алырга, Лондонда эртемниң эң улуг библиотеказы — британ музейге эртенгиниң 10 шактан кежээкиниң 7 шакка чедир бүдүн хүннерде ажылдап турган, бажыңынга келгеш база-ла бүгү дүнүнүң дургузунда ажылын үргүлчүлээр турган. Бодунуң бодалын чугаалаарының мурнунда Маркс кайы-бир айтырыгны хандыр шинчилеп көөр чораан. Чижээ, англи ажылчын хоойлунуң дугайында 20 арынны «Капиталга» бижиири-биле Маркс Көк номнар дээр англи парламент документилериниң шуптузун көрүп танышкан.

Бодунуң үезинде болгаш ооң мурнунда эрткен бүгү үелерде экономистерниң чогаалдарындан Маркстың шинчилеп көрбээни чогаал артпаан ышкаш кылдыр сагындырар. Маркс кым-бир кижиниң бижээн шын түңнелин билип каанда, аңаа аажок өөрүүр чораан, ынчангаш аттары шагда-ла уттундурган он-он авторларны «Капиталда» демдеглээн.

Маркс бодунуң чогаалын белен деп санаваан шаанда черле парлавайн келген. Эчизинге чедир кылдынмаан чогаалды парлап үндүрерин бодаары безин аңаа мырыңай шыдаттынар арга чок ышкаш сагындырып чораан. «Капиталдың» I томун ажылдап кылырда безин хол-биле үш бижимел төлевилелди кылган. Ол бижимелдер бүрүзү теория-даа, марксизм төөгүзүнүң-даа талазы-биле ап көөрге улуг сонуургалды болдуруп турар. 50 чылдарда-ла Маркс бодунуң немелде өртек-үе теориязын бүгү талазы-биле ылап чогааткан болза-даа, бодунуң чогаалын каш удаа хынап көрүп, номнуң тайылбырын, тургузуун экижидип турган.

Маркс бодунуң улуг чогаалын дыка аар-берге байдалдарда ажылдап кылган. Бодунуң бүгү күжүн «Капиталды» ажылдап кылырынга бербишаан, Маркс амыдыралга херектиг акша-хөреңгини ажылдап алыры-биле шаг-үени чарыгдаар ужурга база таваржып чораан. Ооң өг-бүлези эң-не аар-берге байдалдарга чурттаар ужурга таваржып турганы хаая эвес. Кедер хеви безин чок турган ындыг үелер Маркстың бодунга безин таваржып чораан, чүге дээрге, кара чаңгыс костюмун сайгарылга садыынга дужаап берген турган. Бодунуң шынчы өңнүү болгаш соратниги Энгельс Маркска материал болгаш өске-даа чүүл талазы-биле аажок улуг дузаламчыны көргүзүп чораан. «Капиталдың» I томун дооскан дугайын Энгельске дыңнатпышаан, Маркстың бижээни болза: «Чүгле сээң ачың-биле ол бүгү боттаныр аргалыг болду! Меңээ сээң чедирген ачы-дузаң чок турган болза, аажок улуг бүгү ажылды канчап-даа кылып шыдавас ийик мен... Сени кужактап, долу өөрүп четтиришкинни илергейлеп тур мен!» (Чогаалдары, т. 31, арын 275).

«Капиталдың» парлаттынып үнгенин ажылчын аңгы өөрүшкү-биле уткаан. Социалистиг болгаш ажылчын солуннар Маркстың экономиктиг теориязын пропагандалап эгелээн, а Америкада Нью-Йоркка бир улуг ажыл соксадыышкынының көдүрлүп үнген үезинде «Капиталдан» алган узундулерни түрүштүг болур чорукче ажылчыннарны хайныктырып үндүрер болгаш негелделериниң чөптүүн оларга көргүзери-биле хуудус хевирлиг кылдыр тараткан. Маркс бодунуң «Капитал» деп чогаалы-биле «ажылчын аңгыга үнелеп четпес ачыны чедиргенин» Бүгү-нити герман ажылчын эвилелиниң чиңгине хуралынга санаан. Ажылчыннарның Делегей эштелгезиниң кежигүннери «Капиталды» боттарының ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг ажыглаан.

«Капиталда» «Политиктиг экономияның шүгүмчүлели» деп эге бар. Ынчалза-даа «Капиталга» Маркс ооң мурнундагы бүгү-ле буржуаз политиктиг экономияны херек кырынга шүгүмчүлеп, ооң апологеттиг шынарын илереткен болгаш буржуаз политиктиг экономия пролетариат биле буржуазияның аразында аңгы демисели чидиг хевирлерлиг болбайн турарынга чедир чүгле эртемниг болуп артып шыдаар деп чүвени көргүскен.

«Капиталдың» үнгени «буржуаз эртемниг политиктиг экономияга өлүмнүг шантың» эгелээни болган. Буржуаз экономистер ону дораан-на эскерип, билип турган. Чогум-на харын ооң ужурунда «Капиталдың» чүс чылдыг төөгүзү аңаа удур эң-не кадыг-дошкун демисел-биле долган. Маркстың улуг чогаалы капитализмниң объективтиг экономиктиг хоойлуларын медереп билириниң аргазын ажыдып, капитализмниң төөгү талазы-биле солуттунар шынарын болгаш «мөлчүкчүлерни дүжүрериниң» чайлаш чогун көргүскен. Ажылчын аңгы «Капиталды» дораан-на чепсек кылдыр хүлээп алган болза, тускай эртем—буржуаз политиктиг экономия — «Капиталды» ооң мырыңай өске байдал-биле көрген. Буржуаз экономистер ол политик-экономикалыг өндүр чаагай чогаалды долгандыр «дуюкаа эрттирериниң сүлчээзин» организастаарын баштай оралдашкан, ындыг болза-даа ол оралдажыышкын бүтпээн соонда, «Капиталдың» идеяларын долгандыр эң кадыг-дошкун демиселди эгелээн.

Ындыг болза-даа ол шуут халдаашкын чедиишкин чок болган. Ынчаар орта буржуаз экономистер тергиидекчи аңгыга ажыктыг кылдыр «Капиталды» хажыдарын, ооң кол чүүлдерин хажыдарын, «Капиталдың» «сүүзүнүн» чок болдурар дээр оралдажыышкыннарны эгелээн. «Капиталды» долгандыр демиселдиң чүс чыл дургузунда чаңгыс минутада-даа соксавайн келгени болгаш бөгүнда-даа үргүлчүлеп турары безин Маркстың бо чогаалының ужур-дузазының түр үении эвес болуп турар дугайын херечилеп турар-дыр. Маркстың экономиктиг теориязының «частырыглыының» дугайында, капиталистиг боттуг байдалга ооң «дүүшпезиниң» дугайында хоозун бодалдарын удаа-дараа чарлап турзажок, буржуаз экономистер ол теорияның шүгүмчүлелинче база катап көрнүр ужурга таваржып турарлар, чүге дээрге, капитализмни, ооң иштинде амгы капитализмни, билип алырынга ол теорияның ужур-дузазы аңаа эвес улуг болуп турар.

XX чүс чылда капитализм Маркстың экономиктиг теориязында айыткан оруктан өске орук-биле барган, амгы үениң капитализми бодунуң бүдүжүн шуут өскерткен болгаш капиталистиг мөлчүгдел чок болган дээр янзы-биле чүвени бүзүредирин буржуаз экономистер болгаш ревизионистер оралдажып турар. Шынында амгы үениң капитализминде чаа бүгү болуушкуннар болгаш чорудуушкуннар: ажык, кончаа, немелде үне капиталдың хөделип турарының чүгле өске хевирлери болуп турар. Капиталистиг байыышкынның үнер дөстери өскерилбээн.

Амгы үениң капитализминиң абсолюттуг хоойлузу болза (ооң теоретиктери «улусчу капитализмни», неокапитализмни», «холушкак экономиканы» болгаш өске-даа ол ышкаш чүүлдерни чеже-даа каас-хоя сөстер-биле чажырып турзажок), Маркстың үезинде капитализм-биле бир дөмей, немелде үнени бүдүрери болгаш ону мөлчүкчү аңгыларның халас шиңгээдип ап турары болур. «Капиталдың» I тому үнген соонда эрткен чүс чыл дургузунда ажылчын аңгының мөлчүүрүнүң аргалары өскерилбээн, харын улам калчаалыг, улам нарын апарган, ол мөлчүгделдиң ужур-утказы өскерилбээн. Чүс чыл дургузунда капиталистиг хөй чурттарда ол мөлчүгдел улам кадыг-дошкун болу берген.

Немелде үнениң болгаш кончааның хоойлулары капитализмниң кезээде кол хоойлулары болуп келген болгаш болуп артып-даа турар. Янзы-бүрү чүс-чүс факторлар мөлчүгделдиң хире-чергезин, кончааның нормаларын болгаш массазын кудуладып азы бедидип болур. Ынчалзажок капитализмни революстуг ёзу-биле дүжүрериңден өске, капиталистиг мөлчүгделди, капиталистиг кончааны болгаш немелде үнени шиңгээдирин узуткап шыдаар чүве чырык өртемчейде чок. Ооң ужурунда **Маркстың «Капиталы» бистиң хүннеривисте-даа капитализмни теория талазы-биле анализтеп көөрүнге бодунуң аажок улуг ужур-дузазын хевээр арттырган.**

«Капиталга» сонуургалдың бүгү делегейде илереп турары ынчангаш таварылга эвес. «Капитал» делегейде эң-не хөйү-биле номчуп, парлап үндүрүп турар номнарның бирээзи болу берген. Чүс чыл дургузунда делегейниң 70 хоорайларынга ону 43 дылга парлап үндүрген. Совет Эвилелинге «Капиталды» 6. 037 муң санныг нийти тиражтыг кылдыр 167 удаа үндүрген.

Төөгүлүг чаа байдалдарда Маркстың экономиктиг теориязын В. И. Ленин улам хөгжүдүп, империализмниң теориязын чогаадып кылган. Капитализмниң дээди чадазы болза, капитализмниң кол угланыышкыннарының улам ыңайгы хөгжүлдези болурун Ленин көргүскен болгаш империализмниң теориязы дээрге, «Капиталга» Маркстың кылган бүдүрүлгениң капиталистиг аргазының анализиниң шуут түңнели болур дээрзин демдеглээн. Империализм дээрге социалистиг революцияның эгелээриниң бүдүүзү-дүр. Ленин капитализмниң дээди чадазының дүрүм ёзугаар болур чүүлдерин чүгле шинчилеп көрген эвес, харын база социалистиг революцияның теориязын улам ыңай хөгжүткен. Бо теория болза, социализмниң тиилелгези дээш демиселге партияның, Россияның ажылчын аңгызының идея талазы-биле күчүлүг чепсээ болган.

Шынында капитализмниң марксисчи анализи, И. Беккерге чоруткан чагаазынга авторнуң бодунуң демдеглээни-биле алырга, «буржуазияның бажынче кандыг-бир шагда адып көрбээн эң сүртенчиг өък болган». (К. Маркс биле Ф. Энгельс. Чогаалдары, т. 31, арын 453). «Капиталга» Маркстың ажыткан болгаш үндезилээни капитализмниң экономиктиг хоойлуларын билири амгы үениң капитализминиң болуушкуннарын хандыр шинчилээр арганы берип турар. **Марксисчи-ленинчи политиктиг экономияны чүгле улам ыңай хөгжүдериниң аргазы-биле амгы үениң капитализминиң бүгү чаа болуушкуннарынга болгаш чорудулгааларынга эртемниг анализти берип болур.**

Капитализмниң кол чөрүлдээлери Маркстың болгаш Ленинниң үезиндегизинден ам улам чидиг апарган. Күш-ажылды ниитилештиргени аажок өскен турда бүдүрүлгениң чепсек-херекселдеринге капиталистиг монополияларның хуу өнчүзүнүң хевээр артары үргүлчүлеп турар. СЭКП ТК-ның Улуг Октябрьның 50 чылынга Тезистериниң айтып турары болза: «Октябрь революциязының соонда эрткен 50 чылдарның дуржулгазы болза, капитализм буурап дүжер дугайында революстуг теорияның түңнелин бүзүрелдии-биле бадыткаан».

Массалар шиңгээткен теория материалдыг күш болу бээр деп, Маркс бижээн. Хүн бүрүде ужур-дузалыг ындыг материалдыг күш болза марксисчи-ленинчи теория болур-дур. Чогум-на харын бистиң партиявыс Кышкы ордуну штурмнаарда ажылчыннарны баштаарынга ол теорияны удуртулга болдурган болгаш коммунистиг тургузуушкунуң үезинде ниитилелдиң экономика, социал болгаш угаан-бодал амыдыралының талазы-биле политиканы ажылдап кылып, боттандырбышаан, ону удуртулга болдурарын ам-даа үргүлчүлеп турар. Марксизм-ленинизм чер кырында чүс-чүс миллион кижилерниң угаан-бодалында ылап-ла сиңниккен.

«Капиталдың» I томунуң үнген хүнүнден бээр 100 чылы, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылы, Маркстың төрүттүнген хүнүнден бээр 150 чылы (1968 чылда демдеглеп эрттирер) капиталистиг кулданыышкындан кижи төрелгетенниң хосталырының оруунга, мөлчүгделден хостуг, «хостуг кижилерниң хостуг эвилелин», чаа, коммунистиг ниитилелди тургузарының оруунга чугула үелер болуп турар.

Л. МИСЬКЕВИЧ.

Юбилейге алдар кылдыр

«Шекпээр» совхозтуң Дөң-Терезин салбырының ажыл-ишчилери Октябрьның 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле чүткүлдүг ажылдап, боттарының салбырын Барыын-Хемчик районда мурнакчыларның одуруунче кирген. Ам үеде чугула ажылдарның бирээзи — мал чеми белеткээриниң планын ажыр күүседип, 450 тонна сиген белеткээриниң орнунга 770 тонналы белеткеп, 106 сарааттарны тургускан. Белеткеттинген сигенни бир черже бөле сөөрткеш, кажаалап турар, а 31 тонналы малчыннарның кыштагларында чедирген.

Хойжулар О. Ангыр-оол, О. Чимит-Доржу, О. Лама, О. Намзырай олар 10 тонна сиген белеткээр дээн хүлээлгелерин 13-тен 20 тоннага чедир күүседип алган. Олар мал чеми белеткээрин ам-даа үргүлчүлеп турар. Ажылчын Ооржак Аракчаа бо күзүн 30 тонна сигенни хол кадыры-биле хап белеткээш, салбырның удуртулгазынга хүлээдип берген.

Дөң-Терезин салбыр (эргелекчизи эш С. Сюрюң, партия организациязының секретары эш М. Монгуш, көдээ Совет даргазы эш М. Даржаа) мал өстүрериниң планын бүгү чүзүн аайы-биле күүседип алган. Күрүнеге мал продуктуларын садарының планын багай эвес күүседип келген. Бо чылын 174 тонна эът, 80 тонна сүт садар планныг, ону сентябрьда бүрүн күүседиптер арга бар болгаш ону хыныамчалыг белеткеп турар. Сүт-бараан фермазының ажылдакчылары пландан ажыр 10 тонна сүттү дужаар деп шиитпирлээн.

Т. ТАЛГАНЧИК.

Эки семиртилге

Каа-Хемде «Октябрь 14 чылы» колхозтуң сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары Улуг Октябрьның бежен чыл оюнга күш-ажылчы эки белектерин сөңнеп турар. Мал ажылдакчылары эът, сүт садарының ай, квартал пландарын үргүлчү ажыр күүседип келген. Дүк садар талазы-биле малчыннарның чедиишкини база эки.

Юбилейлиг чылдың сес айларының социалистиг чарыжының түңнелин чоокта чаа үндүрген. Мурнакчы саанчылар, хойжулар-биле кады фермаларның саар инек болгаш семиртилгеде тургускан бода мал кадарчыларының күженишкиниг ижин колхоз баштаар чери болгаш партия организациязы демдеглээн. Чайгы семиртилге үезинде кадарчылар эштер Сергеев биле Плискин 450 баш аныяк шарыжыктарны кадарып чайлаан. Эң эки одарлыг, оъттуг-суглуг черлерге семирткениинден Павел Сергеев биле Илларион Плискин оларның үлүүнде шарыжыктарның деңзилде кужу эки болган. Кажан деңзилеп, күрүнеге дужаап турда, кадарчылар хонукта-ла бир башка онааштыр муң чээрби грамм ортумак немелде деңзини чедип ап турганын тодараткан. Шак ындыг түңнелдерни кадарчылар моон мурнунда чылдарда чедип ап көрбээн.

Сергеев, Плискин боттарының күш-ажылчы чедиишкиннерин Совет эрге-чагырганың бежен чыл оюнга тураскаадып турарлар.

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА ТУРАСКААТКАН

Эң эки чогаалдар дээш конкурстуң түңнелдери

Чечен чогаалдың болгаш уран чүүлдүң база хореографияның чаа чогаалдарын чогаадып тургузарының конкурузун СЭКП обкомунуң бюрозунуң шиитпирин ёзугаар 1965 чылдың февраль 3-те чарлаан болгай. Ол конкурсту Улуг Октябрьның социалистиг революциязының 50 чыл болур оюнга алдаржыткан.

Бо эрткен үениң дургузунда бистиң чогаалчыларывыс, шүлүкчүлеривис, драматургтарывыс, чурукчуларывыс, композиторларывыс база сиилбилге кылыгларының уран чүүлүнүң мастерлери күженишкиниг ажылдап, маадырлыг эрткен үени, СЭКП-ниң Ленинчи национал политиказының өндүр улуун, социалистиг тургузугнуң болгаш бистиң Төрээн чуртувустуң улустарының найыралын, акы-дуңмалышкы чоруунуң өлчейлиг күжүн көргүзүп турар чамдык кайгамчык чогаалдарны чогааткан. Оларның бир онзагай, улуг үнелелдии чүл дизе, ол чогаалдарда национал онзагай байдал хөй национал социалистиг совет культураның чедиишкиннери-биле дүгжүп турар болгаш аныяк тыва литература, уран чүүл ССРЭ-ниң улустарының культуразы-биле акы-дуңмалышкы сырый харылзаалыг болуп турар.

1964 чылдың июнь айда Кызыл хоорайга ажыттынган Белорус чечен чогаалдың Россия Федерациязынга болуп эрткен декадазы, Россияның 22 хоорайларының эң эки чурукчуларының делгелгези, Киргизияның, Казахстанның, Бурятияның, Хакасияның, Даг-Алтайның база Моол Арат Республиканың элээн каш аймактарының Тываа болуп эртилээн концерт көргүзүглери, 1964 чылда бистиң Төрээн чурттувустуң төвү Москвага тыва уран чүүлдүң көргүзүү, ол-ла чылдың июль айда Совет Тываның 20 чылынга алдар болдуруп Кызылга болуп эрткен «Саян кырында хүн» деп уран чүүл байырлалы улуг салдарлыг болган. Тыва АССР-ниң Ленин ордени-биле шаңнааны бистиң чогаалчыларывысты, шүлүкчүлеривисти, драматургтарывысты, чурукчуларывысты, артистеривисти чогаадыкчы чаа ажыл-херектерже хейаът кирген.

Сөөлгү чылдарда хөй чогаадыкчы ажылдакчылар янзы-бүрү хуралдарга, дискуссияларга, чогаалчыларның болгаш чурукчуларның съездилеринге киржир аргалыг болуп, чогаадылга бажыңнарынга ажылдап, түр курстарга, семинарларга өөренип, тускай өөредилге черлерин дооскан. ССРЭ-ниң чогаалчылар болгаш чурукчулар эвилелдериниң база РСФСР-ниң Культура министерствозунуң талазындан чедирген улуг дузаларын, Красноярскиниң, Новосибирскиниң чогаадыкчы организацияларының, культура алган черлериниң талазындан бистиң чогаадыкчы организацияларывысты доктаамал шефтээшкинге ап турганын бистер канчаар-даа аажок улуг өөрүп четтиришкин-биле демдеглеп турар бис. Ол бүгү болза СЭКП Төп Комитединиң, Совет чазактың Совет Тываның культуразының хөгжүлдези дээш канчаар-даа аажок улуг, доктаамал сагыш салып турарының тодаргай херечизи болур.

Бо конкурс болза, бистиң чогаадыкчы ажылдакчыларывыстың чогаадыкчы өзүлдезинге улуг шылгалда база Совет эрге-чагырганың улуг юбилейинге чогаадыкчы отчёт болган. Конкурска ниитизи-биле 28 авторларның 75 чогаалдары кирген.

Шүлүкчү **Степан Сарыг-оол** Россия Федерациязынга сураглыг болуп, ооң бижээн хөй шүлүктеринде Совет социалистиг патриотизмниң болгаш интернационализмниң ёзу хевири сиңникен, найыралдың идеязы чырыттынган. Степан Сарыг-оол шаандагы эрге Тываның үезинде ядыы араттың аар-берге амыдыралын чурттап эрткен болгаш Октябрьның ачызында аас-кежикти, чогаадыкчы ажылдың хостуун көрген. Ынчангаш сөөлгү чылдарда проза чогаалын бижип кирипкени таварылга эвес. Ооң новеллаларлыг кылдыр бижээн романы—«Аңгыр-оолдуң тоожузунуң» бирги кезээ 1964 чылда Москвага орус дыл кырынга үнген. Ында кижилерниң сагыш-сеткили ханызы-биле көргүстүнген, эрги Тываның кижилериниң аажы-чаңнары, оларның бүдүш байдалдары көскү кылдыр чуруттунган. Ол чогаалда патриархаль-феодалдыг Тыва үезинде чидиг чөрүлдээлер тодаргай кылдыр көргүстүнген.

Степан Сарыг-оолдуң романы улуг уран-чечен мергежил-биле бижиттинген болгаш амыдыралды шыны-биле көргүскен. Ол романны С. Токаның «Араттың сөзү» деп чогаалының сөөлүнде тыва литературага тывылган улуг чогаал деп санап, хөй санныг номчукчулар аңаа улуг үнелелди берген болгаш жюриниң бедик үнелээшкинин алган. Тываның эртем-шинчилел институдунуң литература сектору, Тываның чогаалчылар база журналистер эвилелдери Степан Сарыг-оолдуң ол чогаалын Россия Федерациязының Күрүне шаңналынга кирер дээн. Ол саналды конкурстуң жюризи ниити-биле деткээн.

Виктор Көк-оолдуң «Самбажык» деп шиизи тыва феодалдарның болгаш манчжурияның эрге-чагыргазының дүржок-дерзии аажылалынга удур 60 маадырларның тура-халыышкынының дугайын көргүзүп турар. Кижилерниң аажы-чаңнары, оларның найыралы, аас-кежик болгаш хосталга дээш демисели көргүстүнген. Шиини республиканың бүгү районнарынга көргүскен, көрүкчүлерниң эки үнелелин алган. Ынчангаш жюри ол драманы демдеглеп көөр дээн.

Юрий Кюнзегештиң шүлүктери номчукчуларның үнелелин чаалап алган, ооң бодунуң шүлүкчү талантызының, уран-чечен мергежилиниң ам-даа бурунгаар өзүп бар чыдары билдингир болгай. Ынчангаш ооң «Көк-Эл» деп шүлүглели, «Багырның хылыжы» деп балладазы эки деп үнелеткен.

Шүлүкчү **Монгуш Кенин-Лопсан** тыва литератураның роман жанрынче баштай кирипкеннерниң бирээзи. Ооң «Орус дылды өөреницер» деп шүлүү кайгамчык болуп, тыва поэзияның алдын фондузунче кирген. Бисти ол «Ава», «Бичии башкы», «Оттук» деп шүлүглелдери-биле өөрткен, «Мээң чалгыннарым» деп чаа үнген чыындызы база-ла шаңнал-биле демдеглеткен.

40 чылдар эгезиниң тыва шүлүк чогаалын кым билир болдур, **Донгак Бегзиниң** ынчаардагы шүлүктерин ол утпаан. Үр чиде бергениниң соонда, «Өңнүктер дугайында тоожуну» бижээш, чогаал хүрээлеңинге ол база катап көстүп келген. Чаа кижилерниң мөзү-шынарының демдектерин, оларның кады ажылын болгаш кижизиг өндүр сеткилдерин нарын лиризм-биле Д. Бегзиниң тоожузунда көргүскен. Автор ниитизи-биле орус болгаш тыва улустарның найыралының ханы дазылдарының тодаргай демдектерин кижилерниң салым-чолун дамчыштыр көргүзүп шыдапкан.

Виктор Саган-оол «Ленин болгаш ава» деп эки шүлүктү кирген. Уруглар жанрында чедиишкиннииг ажылдап турар **К. Экер-оол** баштайгы шүлүктериниң чыындызы-биле номчукчуну өөртүп турар. Жюриниң бодалы-биле алырга, бо үш авторну калбак хөй-ниити деткиир болгаш демдеглеп мактаар ужурлуг.

Тыва чогаалчылар-биле чергелештир элээн каш орус авторлар база үре-түңнелдиг ажылдап турар. Оларның чамдызы конкурска кирипкилээн. Ол эштерден шаңнал-макталга кижи кирбейн барган болза-даа, С. Пюрбюнуң шүлүглелин, чогаалдарын **Анатолий Емельяновтуң** орус дылче очулдурганын жюри демдеглээр деп шиитпирлээн. А. Емельяновтуң очулгазы—он чыл иштинде ооң кызымак, чогаадыкчы ажылының түңнели номчукчуларның болгаш жюриниң бедик үнелелинге төлептиг болуп турар.

РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң Тыва салбырын тургусканы республиканың культура амыдыралында уттундурбас ол болуушкундан бээр ийи чыл бичии ажып турар. Ол чорук чурукчуларның ажылдарының шынаржылырынга идигни берген. Ам маңаа элээн каш чогаалдарны демдеглеп болур бис. Сөөлгү үш чылда Новосибирскиге, Омскиге болгаш Москвага организастаан «Социалистиг Сибирь», «Совет Россия» деп делгелгелерге бистиң чурукчуларывысты, графиктеривисти өзүп турарлар кылдыр демдеглеп турган, а даштан сиилбикчилеривис хөй-ниитиниң кичээңгейинге үргүлчү кирип турган, ынчаарга оларның чамдызы бистиң чурттуң даштыкыга делгелгелеринге-даа киришкеннер.

Бо үениң темазы — бодунуң үези кижиниң ажыл-херектери болгаш овур-мөзүзү, тыва чурттуң өндүр улуг өскерлиишкиннери база аныяк чалыызы оларның сеткилин хайындырып турар, ынчангаш олар ону чаражы-биле чуруп көргүзүп турарлар.

«Совет Тыва тудуп турар», «Ак-Довурак — Абаза оруу», «Чалыы назын» болгаш өске-даа кезек чуруктарны **Сергей Ланзы** кирген. **Михаил Петровтуң** аажок эки «Хову турлаанда», «Ак-Баштыг», «Хүреш», «Тожу» деп графиктиг ажылдары херек кырында бар чүүлдү авторнуң нарыны-биле хайгаарап чорууруун көрүкчүге дамчыдып бээр.

Монгуш Черзиниң «Теве», «Мөөреп турар буга», «Аъттыг кыс» деп ажылдарын демдеглегилээн. Ол мастер төнмес-батпас чогаадыкчы бодалдыг — аңаа ыяш азы даш ооң холдарындан стилиниң талазы-биле чоннуң культуразының эрте бурунгу тураскаалдарындан укталган, илби-шидилепкен чүвезиг кайгамчык дүрзүлер болуп үнер. Сиилбикчилеривистиң хүрээлеңин улам долдуруп бистиң өзүп орар аныяктарывыстың чедиишкиннеринге өөрбейн барып болбас. Сураглыг мастер Тойбухааның оглу—Дондук бодунуң «Чары», «Өшкү», «Анай» деп ажылдары-биле көскү өзүп орарын көргүскен. Чоннуң угуулзазының чыыкчызы **Леонид Протасов** амдызында үндезин эгеден ырак-даа бол, даштан солун ажылдарны кирген. Ындыг болза-даа бодунуң ажылы-биле ол база бедик үнелелге четкен.

Сиилилге уран чүүлү—Совет күрүнениң хумагалыы-биле камгалап турары чоннуң уран чаңчылының дээрелериниң бирээзи дээрзин айтыр херек. Ол болза тываларның социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг культуразының онза илерелгелериниң чамдызы болуп турар. Шаанда каш борбак феодал дүжүметтерниң, ламаларның болгаш өске-даа хемдикчилерниң идээргек эрге-ажыктарынга бараан болуп, аңаа чазаныылга болуп чораан чүүлдү совет тургузуг уран чүүлдүң ёзулуг улусчу хевири болдурган. Ол уран чүүл ам бистиң кижилеривистиң амыдыралын каастап, ону эстетика талазы-биле тааладып, угаан-бодал талазы-биле байыдып чоруур. Бистиң чурттуң хөй-хөй улустарын боттарының культуразының бот-шынарлыг болгаш онзагай байдалын шуут-ла чидирипкен дээр дугайты буржуаа пропаганданың нүгүлдээшкиннеринге харын-на ол чайыннаалчак сойгалаашкын болуп турар эвес чүве бе!

Москвада Суриков аттыг уран чурулга академиязын доосканы **Иван Салчакта** бодунуң шынары бар, ында өртемчейни чырыткылыг арыг сеткил-биле көөрүнүң бодалы, чурукчу кайгамчык өөрүшкүлүг, ылап кылдыр көргүзери сиңникен. Студент тургаш-ла, 1966 чылда ном графиктериниң Бүгү-эвилел делгелгезинге кирипкеш, Делгелге комитединге ол бедик үнелеттирген. Иван Салчактың «Алдын кушкаш», «Маңгыс», «Аваангыр койгун» деп ажылдарын жюриниң демдеглээр деп шиитпирлээни — ооң ажылдарын төлептиг үнелээни ол-дур.

Уран чүүлдүң хореографтыг жанры бот-тывынгыр авторлар **Наталья Тыртык-Кара** биле **Оюн Кара-кыстың** «Чагытайның чалгыглары» база «Ужуражылышкын» деп танцылары-биле бараалгаттынган. «Чагытайда» лириктиг чурумалдар чоннуң чаагай оюн-баштаа-биле холбажып турарын, база амыдыралдан алган «Ужуражылышкын» деп танцының чараш сюжедин көрүкчүлер болгаш жюри бедик үнелээн.

Хөгжүм уран чүүлүнден **Ростислав Кенденбильдиң** «Мээң аъдым» деп ырын бедик үнелээн. Улустуң «Тооруктуг долгай таңдым», «Байла Хемчиим», «Теве-Хая» деп ырларын ниити ырга ырлаар кылдыр **Роберт Лесниковтуң** таарыштырганын база үнелээн.

Ниитизи-биле алырга, конкурстуң түңнели өөрүшкүлүг болгаш тыва чечен чогаал база уран чүүл боттарының чырыткыланчак чечектелиишкининде туруп турар, оларга чаа-чаа үүлелер бүдүртүнер деп бүзүрелдии-биле чугаалаар арганы берип турар-дыр. Аңаа үндезин болза ленинчи партияның өстүргени, сагыш салыышкыны-биле бүргээни кижилер болур-дур.

Конкурстуң чедиишкиннериниң дугайында чугаалап тургаш, ооң четпестерин ыттавайн барып болбас. Бистиң күженишкиннеривисти шиитпирлеттинмээн айтырыгларга мөөңнээрин юбилейлиг чыл негеп турар. Хамыктың мурнунда — ажылды организастаарынга ол хамаарыжыр. Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң, РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң Тыва салбырының, база Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң талазындан авторлар-биле үзүктел чок ажылдаар, чогаадыкчы дискуссияларны кылыр, өөредилге болгаш өске-даа хемчеглерни алыр, ынчангаш олче парлалганы болгаш радиону хаара тудар талазы-биле үешагы четчир турган. Бир эвес сонуургал, организация талазы-биле чогаадыкчы хөй ажылдакчыларга эргежок чугула негелде турган чүве болза, конкурска кирген хөй чогаалдарының идей-чечен деңнели чугаажок бедик турар ийик, хөй-хөй авторлар ийинге артып калбас турган ийик. Бистиң композиторларывыс чаңгыс-даа чогаал киирбээн, хоочун чогаалчылар Сергей Пюрбю, Олег Саган-оол, Леонид Чадамба, Салчак Самба-Люндуп, Байкара Хөвеңмей болгаш өскелериниң-даа конкурска кирипшээни хомуданчыг-дыр.

Ам сорулга болза конкурстуң түңнелдеринден чогуур түңнел сайгарылганы кылыры, конкурстуң ийиги чадазында чогаадыкчы күштерни мобилизастаары болур, а ол ийиги чада болза Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чыл оюнга тураскааттынган болгай.

Ю. АРАНЧЫН,
жюриниң даргазы.

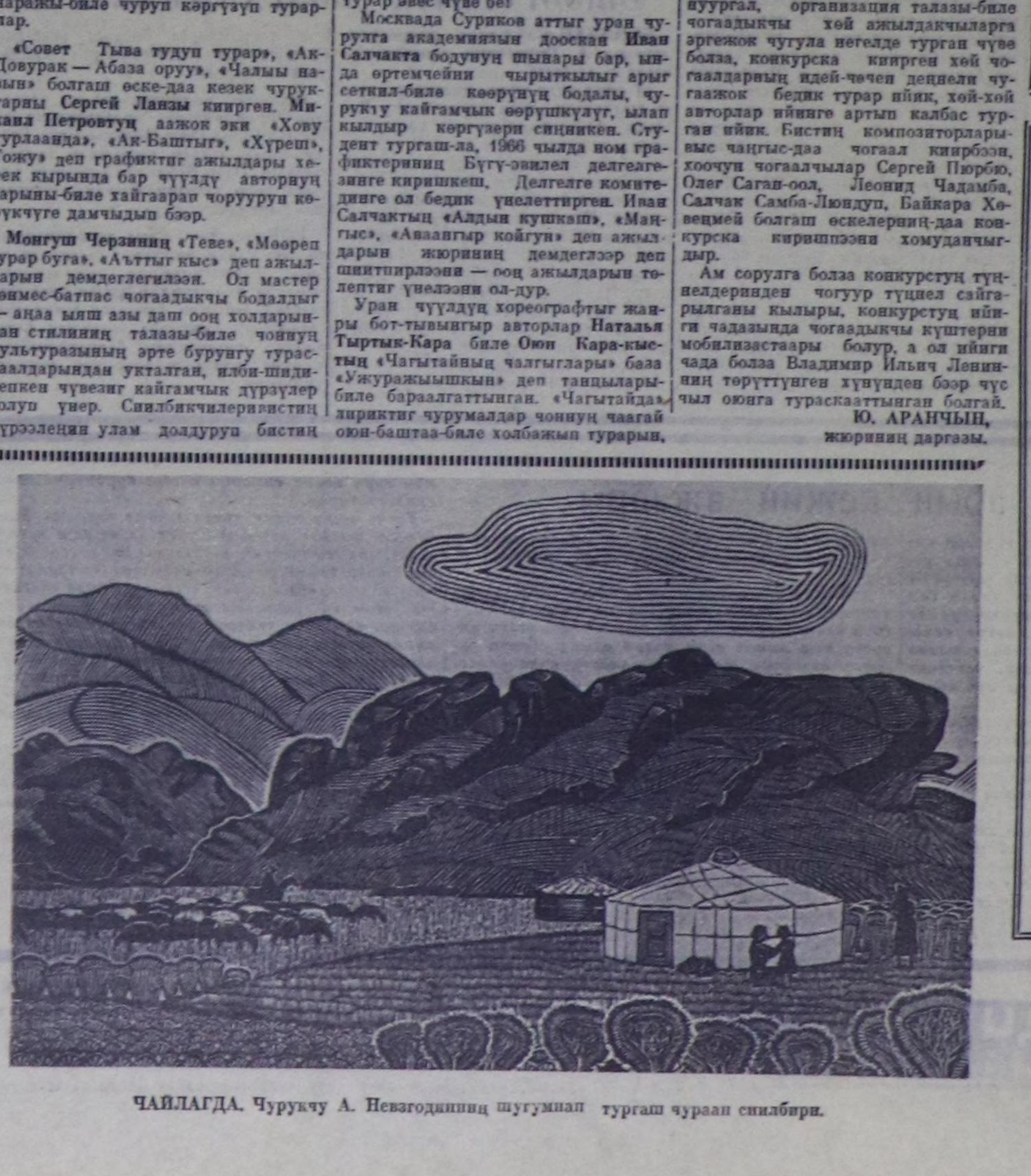

ЧАЙЛАГДА. Чурукчу А. Невагодинниң шугумнап тургаш чураан сиилбири.

Орулга көвүдээн

«Ростекстильторгтуң» Тывада садыг баазазы бараан саарарының болгаш ону чедирип алырының юбилейлиг чыл планын ай санында ажыр күүседип келген. Август айның бараан саарылгазының болгаш чедирилгезиниң онаалдазын элээн ажыр күүсеткен. Пландан ажыр ийи муң рубль орулганы алган.

Ол ышкаш, «Росторгодежданың» республика садыг баазазының коллективиниң көргүзүглери база эки. Юбилейлиг чылдың ийиги кварталының түңнелин ёзугаар бо коллектив чарыштың бирги черин ээлээн. Үшкү кварталда ук коллективтиң түңнелдери база бедик. Август айның бараан саарарының планын 111,5, сөөртүп чедирерин—104,2 хуу күүсеткен.

ТУДУГЖУЛАР ЗВЕНОЗУ

Улуг-Хем районунда «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем бригадазында Ооржак Кыргыска удурткан тудугжулар звенозу малчыннарның кыштагларын, чуртталга бажыңнарын болгаш мал кажааларын кышка удур септээринге идепкейлиг киржип турар. Бо звенонуң кежигүннериниң күжү-биле ам үш кыштагларны чаарткан. Ол ышкаш, Улуг-Ужар деп черде бир чуртталга бажыңын ажыглалга кирген.

Ам звено Буура белинде кыштагда чаа хой кажаазын тудуп турар.

«Шынның» материалдарының изи-биле

Чагаа парлаттынмаза-даа

Кандыг-даа албан чери эжиинде чарлал бижиктиг, харын ажылдаар шагын безин көргүскен болгулаар. А Таңды районнуң Кочетово суурда эмнелге бажыңын, аңаа чорбаан кижи белеп тыппас. Ол дугайын эмнелгениң эргелекчизи Р. Г. Гатаулинадан айтырарга — Кочетово дээрге Москва эвес-ле болгай... дээш, ону херекке албайн келген.

Кочетово суурда медпунктунуң ажылында четпестерни илереткен көдээ бижикчиниң чагаазын редакция алгаш, ону хынап, хемчег алыры-биле, Таңды райкүүскомче шилчиткен. Райкүүском даргазы эш Ш. Кууларның дыңнатканы болза:

— Медпунктунуң ажылында илереттинген четпестерни хыналда бадыткаан, ону дарый чайладырынга район эмнелгези дузалашкан. Медпункт эргелекчизи эш Р. Гатаулинаны шыңгыы сагындырбышаан, четпестерин ай хуусаа иштинде бүрүн чайладырын аңаа даалкан.

ДАШТЫКЫДА

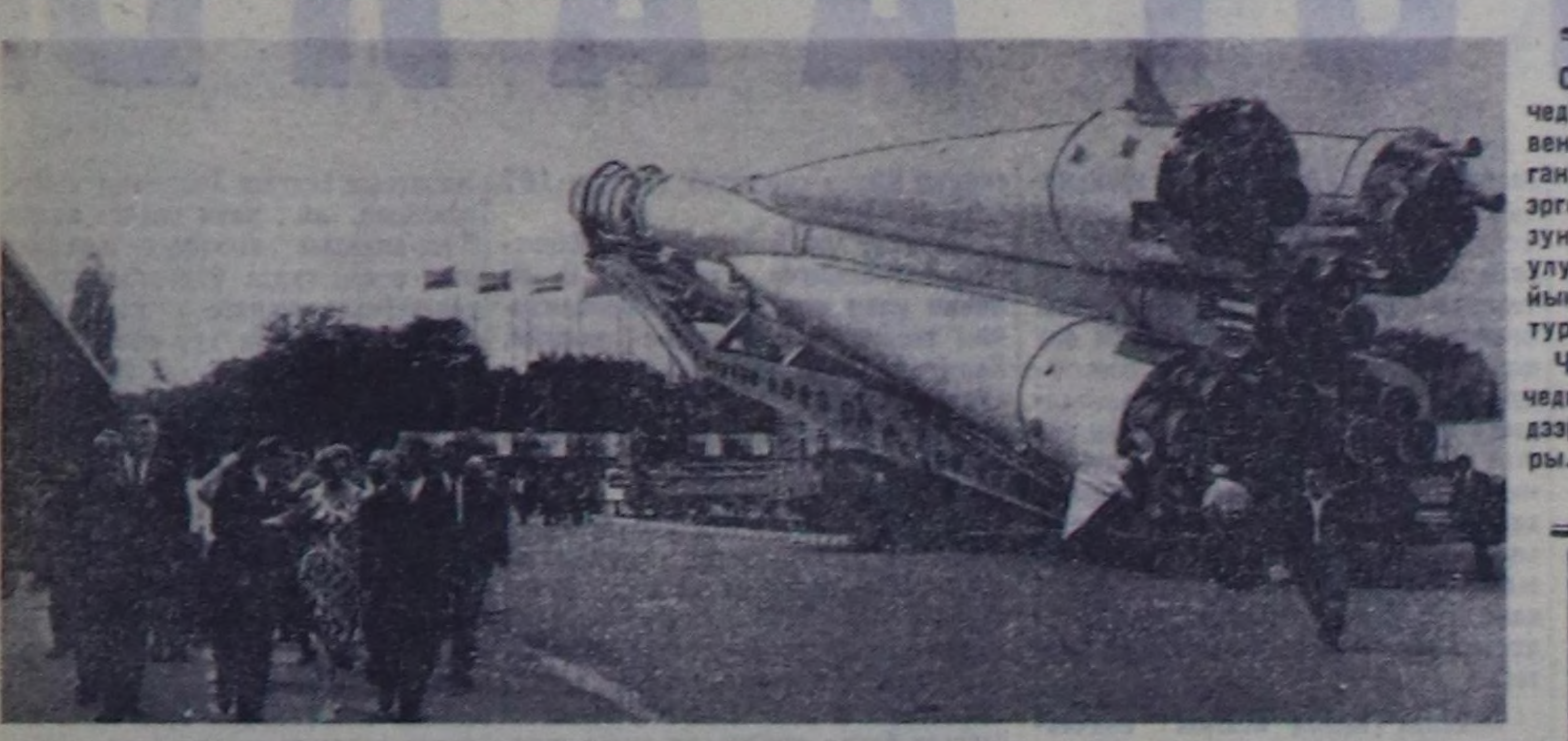

Совет Эвилелиниң эртем-техниктиг чедиишкиннериниң улуг делгелгезин венгр найысылал—Будапештиде организастаан. Аграрлыг Россия Совет эрге-чагырганың 50 чылының дургузунда делегейниң индустриалдыг эң улуг күрүнези болу бергенининң дугайын ол делгелге тодаргай чугаалап турар.

ЧУРУКТА: делгелге девисиээринде чедиричи ракетаны болгаш «Восток» дээр космос кораблин көргүзүп турары.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

Польша-француз медеглел

ВАРШАВА. (СЭТА). ПУР-га Францияның президентизи Де Голльдуң албан аайы-биле аалдап чораанынга холбаштыр мында чарлаттынып үнген польша-француз медеглелде демдеглээни болза: француз чазактың баштыңының Польшага эң баштай ол аалдап чорааны чүгле ийи чурттарны холбаштырып турар харылзааларны быжыглаар эвес, харын хөй чугула айтырыгларның талазы-биле Польшаның болгаш Францияның ниити бодалдарын илергейлээр сорулгалыг. Ол аалдаашкын Европага быжыг тайбыңны хандырарынче ийи таланың ниити чүткүлдүүн илергейлеп демдеглээн.

Национал бүрүн эргениң, дээп болбас девискээрлиг болурунуң база бот-боттарының аразында харылзааларынга күш ажыглавазының болгаш кайы-бир күрүнениң иштики херектерин холгаарлавазының принциптерин барымдаалааш, Европаның айыыл чок чоруунуң айтырыын сонуургалдыг чурттарның аразынга дугуржулгалыг шиитпир үндүреринге чедирери Польша биле Францияның амыдыралчы эрге-ажыктары-биле дүгжүп турар. Аңаа холбаштыр айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле Европа конференциязын чыылдырып болурун чугаалажып көрген деп, медеглелда демдеглээн.

Вьетнамда байдал сагыш-бодалдарны солчурунуң база кол чүүлү болган. Чүгле даштыкы холгаарлаашкынны соксадыры болгаш 1954 чылдың Женева дугуржулгаларын катап барымдаалаары месилдежиишкинни соксадыр болгаш бодунуң салым-чолун боду шиитпирлээр эргени вьетнам улуска хандырып бээр арганы бээр дээрзинге ийи тала бүзүрелдиг деп медеглелде чугаалаан.

Чугаалажыышкыннар Чоокку Чөөн чүкте байдалга хамаарыштыр база болган. Ийи таланың бодалдары ниитизи-биле чоок болган.

Польша-француз харылзааларны бүгү тала-биле чугаалажып көрген. Польша биле Францияның аразында кады ажылдажылга калбарган болгаш шуудаан деп талалар сеткил ханып демдеглээн.

Ийи чурттуң аразында харылзааларны ханыладыр болгаш политиктиг кады ажылдажылганы быжыглаар сорулганы барымдаалааш, ийи тала Польша биле Францияның сонуургап турар айтырыгларының талазы-биле доктаамал консультациялар чорудар деп шиитпирлээн.

Президент Де Голль В. Гомулканы, Э. Охабты болгаш Ю. Циранкевичини Францияга албан аайы-биле аалдап келиңер деп чалаан.

ОКТЯБРЬ БОЛГАШ БОЛГАР ЛИТЕРАТУРА

СОФИЯ. (СЭТА). Уран чогаал литературазы — болгар культурада Октябрьның үреиннери чаагай дужуттуг үнүп турар база бир адыр деп «Земеделско знамя» солунга профессор Симен Русакиев бижээн.

Октябрь революциязының тиилээниниң соонда Болгарияга күчүлүг революсчу көдурлуушкунуң үезинде чурттуң литература амыдыралынга чугула болуушкуннар болган, аңаа Октябрьның идеялары болгаш совет чогаалчыларының чогаалдары улуг ужур-дузалыг болган.

Совет чечен чогаал литературазының чаагай чаңчылдары болгар литературада ханы дөстелген. Болгар литература ажылчыннарга, тараачыннарга, армияга, аныяктарга хөй номчукчуларлыг болурун чедип алган деп ук чүүлде чугулалап демдеглээн.

◆

Октябрьның 50 чылынга

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). Барыын Берлинниң герман-совет найырал ниитилели Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга таварыштыр хоорайга чорудар ажылдарның делгем программазын кылган. Программада совет эртемденнерниң чонга чүве чугаалап бээрин, сиилбирлел чогаалының болгаш уругларның чурулга ажылдарының делгелгелерин организастаары, совет кино-чуруктарны чонга көргүзери төлевилеттинген. Барыын Берлиннин чурттакчыларынга Таджикистанның, Молдавияның болгаш Украинаның артистери концерттерин көргүзер.

Кызыгаарда месилдежиишкин үргүлчүлевишаан

ДЕЛИ. (СЭТА). Наткула районунда Сикким девискээринге кыдат шериглер 76 миллиметр хемчээлдиг үгербоолар-биле бир хүнзедир боолап келген деп, ПТИ агентилел дыңнаткан. Боолаашкынның түннелинде каш-даа индийлер өлүрткен болгаш балыглаткан деп камгалал министерствозунуң төлээзи медеглээн. Кыдат болгаш индий шериглерниң аразынга аткылажыышкыннар сентябрь 12-же дүннүң бүгү дургузунда үргүлчүлеп келген.

Делиде кыдат элчин черинге нота тутсуп берген, ында аткылажыышкынны соксадырын негээни-биле чергелештир «кыдат тала кажан-даа чигзиниишкин чок турган кызыгаарга дүшкүүрлүг байдалды тургузар деп оралдажып турар-дыр» деп демдеглээн. Месилдежиишкинни соксадырын таарыштыр шиитпирлээри-биле ийи таланың төлээлерин ужураштырар деп Индияның чазааның нотазында саналдаан.

ПЕКИН. (СЭТА). Тибет биле Сикким аразында кызыгаарда месилдежиишкинни Синьхуа агентилел кыдат кызыгааржыларга удур «ондактыг дайын чөңгээзи» дээн. Ол агентилелдиң дыңнатканын ёзугаар алырга, сентябрь 11-де болган аткылажыышкыннарның түңнелинде кыдат кызыгаар шериглериниң 36 солдаттары өлүрткен болгаш балыглаткан.

КУР-да индий элчин черинге чорудуп берген база бир нотада «Натукла девискээринде кыдат-сикким кызыгаарны индий шериглерниң чөрчүп үрээниниңужурунда» «буузаа болгаш эң шыңгыы удурланыышкын» илергейлеттинген.

Камбоджаның иштики херектерин кыдат холгаарлап турар

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Камбоджа күрүнениң баштыңы Народом Сианук Камбоджаның иштики херектерин Кыдаттың холгаарлап турарын шыңгыы буруу шапкан. «КУР бүрүн эргелиг Камбоджа күрүнениң болунуң чуртунуң ээзи, болур эргезин хөрлеп турар» деп Сианук медеглээн.

Өске күрүнелер-биле найыралдың камбоджа ниитилелдерин, оон иштинде кхмер-кыдат найыралдың ниитилелин Камбоджага мындаа чаа тараткан деп чүвени Пекин ыяк билир турган деп. Народом Сианук парлалга конференциязынга чүве чугаалааш демдеглээн. Ындыг турбуже кыдат-камбоджа найырал ниитилели Камбоджа күрүнениң баштыңының айтыышкынын ёзугаар тараткан кхмер-кыдат найырал ниитилелинге телеграмма чоруткан деп, Народом Сианук демдеглээн.

Сианук ол кыдат телеграмманы кхмер-кыдат ниитилелдин кежигүннери хаан чазааның шиитпирлеринге удурланыштыр боттарының ажыл-чорудулгазын үргүлчүлезин деп оларга берген дужаал-дыр» дээн.

«Ол дээрге күрүнелер аразында харылзааларга шында-ла көстүп көрбээн база бир аажылал-дыр. Ол дээрге бүрүн эргелиг күрүнениң иштики херектерин холгаарлаар, канчап-даа таарышпас чорук-тур» деп Сианук медеглээн.

«Сервейтор-5» Айда хонупкан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк «Сервейтор-5» дээр космос корабли Ай кырынга хонупкан.

Корабльдиң кывар чүүл системазы агар апарган, ынчангаш хондуруушкун кылыр үезинде корабль буза дүжүп алыр чадавас деп эртемденнер 48 шак дургузунда сестип келген.

Сентябрь 8-те Кеннеди мугулдурдан «Сервейтор-5»-ти салып үндүрген соонда удаваанда ол агыышкын билдинмес чылдагааннарның уламындан тыптып келген.

Корабль Ай кырын чурукка тырттыргаш, Черже дамчыдар фото-телевизия аппаратуразы-биле база Ай кырының бүдүжүн химия талазы-биле тодаргайлаар приборлар-биле дериттинген.

«Сервейтор-5» Ай кырын чурукка тырттыргаш, дамчыдып эгелээн.

◆

Бейхан — республика

КАИР. (СЭТА). Бейхан эмираттың армиязы болгаш хамаатылары чону чуртта байдалды контрольдаарын боттарының холунга алгаш, республика тургустунган деп чарлаан дээрзин аңаа Сананың радиозу чугаалаан.

Бейхан эмират—Йемен биле Мурнуу Аравияның аразында бичии чурт. Сауд Аравиязынга хамаарыжылгалыг турган деп, ук радио дыңнаткан.

◆

Чазак шиитпири

НАЙРОБИ. (СЭТА). Замбия-биле кызыгаарлашкак районнарда Родезия полициязының хөделиишкиннериниң күштелгенинге холбаштыр Замбияның чазаа Замбези хемниң унунда чурттакчылыг черлерни шериг, полиция болгаш агаар талазы-биле таңныылдап хайгаараар чурум тургузар деп шиитпирлээн. Замбияның президентизиниң төлээзи Лусакага ынча деп медеглээн.

Дайынга удур хөөннер

ВАШИНГТОНДАН СЭТА-ның корреспондентизи **А. Меликяның** дамчытканында мынча дээн:

АКШ-тың конгрезиниң хуралы болган. Хурал чапсарлаан соонда катап ажылдап эгелээш, дайынга удур хөөнчүлерниң илереп көстүр чери болу берген. Сенат кежигүннери олуттарын ээлеп четтиккелек чорда-ла, каът-каът олуттардан хурал залынга чыылганнарже кыйгырыглыг хуудустар куттулдур ужуга берген. Ында «Тайбыңны догуннадып чарлаарынче» болгаш «АКШ-тың шериглерин Вьетнамдан доп-дораан чайладып үндүреринче. шеригге келдириишкин кылырын, кара кештиг американнарны дарлаарын соксадырынче» конгресс кежигүннерин кыйгырган болган. Полиция олуттарже ынай болган, оон беш кижини туткулап алган. Олар АКШ-тың Мурнуу-Чөөн Азияда чорудуп турар бужар дайынынга удурланганын ынчалдыр илергейлээр дээш, найысылалга Нью-Йорктан келген.

Дайынга удур хуудустарның сенат хуралдаар залга көстүп келгени — америк улустуң калбак кезектериниң сагыш-сеткил хөөнүнүң илерели болган. Америк улус Вьетнамда халдакчы дайынны калбартып турарынга улам сагышсырап эгелеп турар. Ол сагыш-сеткил хөөннерин конгресстиң чамдык кежигүннери эскербейн турар. Чижээлээрге, сенат кежигүнү демократ Венс Хартке телевидение дамчыштыр чүве чугаалааш, АКШ-тың Мурнуу-Чөөн Азияда чорудуп турар бүгү политиказын эде көөрүн болгаш Соңгу Вьетнамны бомбалаарын соксадырын негээн.

Сенат кежигүнү Морзе Вьетнамда дайын чорудулгаларын, оон-биле катай ВДР-ни бомбалаарын база соксадырынче кыйгырган резолюция төлевилелин киирген.

ӨЖЭЭРГЕКТЕР БОЛГААНМАСТААН

БОННДАН СЭТА-ның корреспондентизи **А. Тюпаевтиң** дамчытканы ёзугаар алырга:

«Төрээн чурт хүнү» дигилээр чүвеге сылдаглап алган өжээргектер Барыын Германияның хөй хоорайларынга чыглып алган чоруп турган. Олар «Салым-чолун боду шиитпирлээр эргени төрээн чуртка» тыпсырын негеп турарын илергейлеп эрткилээн. Оон ужуру «Герман империяның 1937 чылда кызыгаарларын» катап тургузаар дээни ол. Герман Демократтыг Республиканы узуткаар, Польшаның, Чехословакия биле Совет Эвилелиниң составында бактаап турар девискээрлерни олардан аңгылап алыр деп турары ол. Өжээргек чоруктуң өөдежок ёралыг чалгыглары Штуттгарт, Гамбург, Эссен хоорайларга болгаш өске-даа барыын-герман хоорайларга салдарын халдаткан.

Өжээргек митингилерге сөс алганнар Францияның президентизи де Голльду нүгүлдеп, Польша Улус Республикага албан аайы-биле аалдап чораан, Одер-Нейсе кызыгаарын хүлээп көөр дээрзин чугаалап турган деп бактаан.

ГФР-ниң аңгы-аңгы хоорайларынга болгулаан өжээргек чыскаалдар-биле барыын-герман эрге-чагырга черлери эп-сеткилин ажык каттыштырган. Иштики херектер министри Любке ол хүннерде чазактың бүгү албан черлериниң бажыңнарынга күрүне туктарын азар деп дужаал үндүрген.

Октябрь болгаш бөдүүн кижи

КОЛ МЕТАЛЛУРГ

Тываның өңнүг металлургиязының төвү туттунуп сайзыраап чердe, металлург деп тускай дээди эртемниг аныяктарның аразында үндезин чоннуң элээн каш салым-чаяанныг оолдары барып бодап олурарга, сагыш-сеткилди өөрүшкү долуп, Коммунистиг партияга чоргаарал ала-чайгаар хайнып келир.

«Тыва кобальт» комбинаттың кол металлургу Доржу Базырович Бузур-оол-биле ажыл шагы эгелээриниң мурнунда ужуражы бердивис.

— Силерниң чедип алган тускай эртемиңер металлург болгай. Бистиң черге шаанда турбаан чаа мергежил-дир, ажылыңар дугайында тайылбырдан бээр силер бе?— деп, оон дилээдим.

«Тыва кобальт» комбинат болза, чурттуң чугула металлургия бүдүрүлгелериниң бирээзи болур. Хову-Аксының хөй янзы ажыктыг казымалдарының илереттинген үүжелеринден, үлетпүрге бирги ээлчегде кобальттыны хереглээр. Чоокку келир үеде өңнүг металлургия кол адыр апаары чигзиниг чок. Кара-Даг баарында тудуу бедээн комбинаттың чамдык технологтуг белдирлери, тодаргайлаарга, күгүрзүг ээлдириглерни арыглаары, азоттуг болгаш хөмүрзүг ажыг газтарны сииредип-сиңирери чижектиг ажылдар химия-биле холбашкан, химиктериниң херээ болур. Ынчангаш металлургтар биле химиктер холдарын так туттунчупкаш, тыва кобальтыны Төрээн чуртка берип эгелээр үе ырак эвес...

Өвүр чурттуг бөдүүн малчынның оглу металлургияның чажыдын шиңгээдип алган, инженер-техниктиг ажылдакчының берге болгаш солун оруу-биле бүзүрелдиг базып олурары магалыг-ла болду.

Ам бо хүннеринде «Тыва кобальт» комбинаттың тудуглары изиг түлүк чоруп турар. Кол металлург эш Бузур-оолдуң амгы ажылы тудуг-биле холбашкан, эң ылаңгыя гидрометаллургия корпузунуң каът-каът бажыңында дериг-херекселдерниң болгаш машиналарның эптелге ажылдары чоруп турар. А ол инженерниң кичээңгейиниң төвүнде болду. Кол корпуста тудуг ажылы доостурунуң кырында келген. Белен фундаментилерге дериг-херекселдерни, алды автоклавтарны тургузуп, быжыглап, механизмнер эптекчилери изиг-изиг хөделип турар. Дериг-херекселдерни эптеп тургузарын «Востоксибирьтехмонтаж» деп организацияның участогу күүседип турар. Доржу Базырович олар-биле доктаамал харылзаалыг, тудуг шөлүнге-даа эптиле барып, техниктиг нарын айтырыгларны шиитпирлеп, боттуг дузаны чедирип турар.

Комбинаттың баштайгы ээлчээ 1968 чылда ажылдап эгелээри-биле холбаштыр, специалист-металлургтарны четчелээри, белеткээри дээн айтырыгларны көдүрүп, ону шиитпирлээр херекке ол идепкейлиг киржип турар. Эш Бузур-оолдуң ажыл хүнү барык кыйыг-чапсар чок хуваттынган.

Кол металлург Доржу Бузур-оолдуң күш-ажылчы эрткен оруу-биле таныжа каапталы. Металлург деп нарын болгаш берге мергежилди Уралдың С. М. Киров аттыг политехниктиг институдунга чедип алган. 1956 чылда Тываның өңнүг металлургиязының капитал тудугларының эгезин Хову-Аксыга чаа-ла салып эгелеп турган. [illegible] аныяк специалист казымал байлактың үүжези Урал хоорайда Уралейниң никель заводунга күш-ажылчы баштайгы базымнарын эгелээн. Никельди ээлдирип алыр суугуга ажылдап кирген. Каш-ла айлар эрткенде хлор өртедир мастерниң дузалакчызы апарган. Ажылга кедергей кежээ, шывырак билиглиг аныяк тыва оолду кадржаан ажылчыннар мактап чугаалажыр апарган.

1958 чылда эртем-шинчилел лабораториязының инженеринге эш Бузур-оолду дешшиткен. Удаваанда шинчилекчилер бөлүүнүң удуртукчузунга томуйлаткан. Бир чыл эрткенде ол-ла лабораторияның начальниги апарган. Тыва металлург оол эртемниң делгем болгаш берге оруунче шымнып кирген, «Сибирьцветметникельпроект» деп институтче шилчээш, аңаа үш чылда эртем-шинчилелдер болгаш төлевилелдер чогаадып, эң-не солун, харысалгалыг ажылдарны кыла берген.

Тываның даг-руда үлетпүрүнүң баштайгылары «Тыва даг-дүгү» болгаш «Тыва кобальт» комбинаттарның тудуглары калбарганы-биле холбаштыр республиканың ажыл-агый органнары аныяк металлург эш Бузур-оолду кыйгырып эккелген.

СЭКП-ниң XXIII съездиниң Директиваларының шиитпирлеринде бо беш чылдың экономиктиг кол сорулгазы кылдыр партияның көрүп турар чүүлдериниң бирээзинге эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин бүгү хемчег-биле ажыглаары болуруп айыткан. Индустриалдыг хөгжүлдеге химияның ажыдыышкыннары чугула черни ээлеп турарын Доржу Базырович ханызы-биле билгеш, эртем ажылын химия бүдүрүлгези-биле сырый холбаштырып, чамдык баштайгы чедиишкиннерни чаалап алган.

Соолгу чылдарда эш Бузур-оолдуң эртем-шинчилел ажылдарын улуг чүткүл-биле кылып келгени черле солун. Хову-Аксының кобальт рудазының составын шинчилеп, ээлдириглерни болбаазырадып, аммиактан арыглаар дугайында бижээн ажылының баштайгы түңнелдери көстүп келген.

Уралда өөренип турганы политехниктиг институттуң өңнүг металлургия кафедразынга эш Бузур-оолдуң диссертациязының дугайында баштайгы чугаалажыышкын болган. Сорулга болза, техника эртемнериниң кандидады атты чедип алыры болу берген.

Техника эртемнериниң доктору, профессор В. И. Смирнов, техника эртемнериниң кандидады доцент И. Ф. Худяков болгаш өске-даа улуг эртемденнерниң ат салганы доктаалды Доржу Базырович меңээ ап берди. Ону кичээнгейлиг номчааш, мындыг чүүлдерни билип алдым.

Диссертант эш Бузур-оол шинчилелдерни чедиишкинниг күүсеткен, ажылды Хову-Аксында тудуп турар «Тыва кобальт» комбинаттың бүдүрүлгезинге ажыглаар кылдыр боттандырган. Бо угланыышкынга мындыг шинчилелдерни хамыкты мурнай эш Бузур-оол кылган, ынчангаш ол эң-не чаа шинчилел болур. Чүм харже чаа орукту баштай ызээн.

Эш Бузур-оолдуң диссертация ажылында берип турар рекомендацияларны бүдүрүлгеге нептередирге чылда 350 муң рубльдиң камналгазын бээр. Чаңгыс бүдүрүлгеге безин ынча улуг камналга бээрин бодааш, ол саналдарны бистиң чурттуң демейлешкек химия үлетпүрлеринге база ажыглаарын көвүдедирин бодап келирге, күрүнеге сая-сая акшаны камнап бээри канчаар-даа аажок улуг салыышкын болур.

Аныяк шинчилекчиниң кылганы теоретиктиг ажылы лабораторияга болгаш чартык үлетпүрлүг арга-биле чоруткан дуржулгаларга бадыткаттынган. Аныяк металлургтуң эртем-шинчилел ажылдары шылгарааңгай эртемденнерниң бедик үнелелин алган. Доржу Базырович диссертация ажылын ам-даа уламчылап турар.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга уткуштур эш Бузур-оол диссертацияны чедиишкинниг камгалап, тыва чоннуң иштинден эң-не баштайгы техника эртемнериниң кандидады болурун күзедим.

О. КОРОДА.

ЧОРГААРЛАНЫР БИС

1945 чыл. Ада-чурттуң Улуг дайыны төнген. Төрээн чурт тиилекчилерни чылыы-биле уткуп алган. Ынчалза-даа эрес-дидим дайынчы оолдар, кыстарның чамдыызы аал-оранынче, ынак аваларынче, уруг-дарынче ээп келбээн. Оон-биле кады совет спортка база улуг когарал таварышкан. Муң-муң мергежилдиг күш-культуржулар болгаш спортчулар маадырлыг тулчуп тургаш, дайын шөлүнге амы-тынын ышкынган. Оларның аттары күш-культурага болгаш спортка хандыкшылдыг бүгү совет кижилерге кажан-даа уттундурбас болуп арткан.

Кымнарыл ол? Омак-хөглүг хаакчы кыс Люба Кулакова, кезээде-ле сергек чоруур, күштүг, быжыг тура-соруктуг боксёрлар Штейн биле Темурян, хемелээринге Совет Эвилелиниң дөрт дакпыр чемпиону Долгушин, күдер-шыырак штангистер Чудновский, Крылов, Горюков, конькиге маннаарынга чурттуң үш дакпыр чемпиону Калчинский, талантылыг хостуг хүреш мөгези Пыльнов болгаш оон-даа өскелерден совет спортчулар чарылган. Хосталга дээш амы-тынын бергеннерниң аразында алдарлыг спорт мастерлери болгаш күш-культурага хандыкшылдыгларның саны хөй.

Төрээн чуртунга ээп келген спортчуларның саны база эвээш эвес. Ынчалза-даа олар Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында фронтуга аар балыгладып, бертик-бежелге таварышса-даа үр үениң иштинде эмнеткеш, ынак спортун кагбааннар. Олар оон соонда чурттуң спортчу ат-алдарын камгалап эгелээн. ССРЭ-ниң дөрт дакпыр чемпиону, ядро октакчызы А. Канаки (Киев) дайын үезинде оң холунче аар балыглаткан. Эмчилерниң болгаш эмнелге гимнастиказының дузазы-биле сураглыг спортчу экирээш, ынак спортун уламчылаан. А. Канаки 1948 чылда молот октаарынга чурттуң чемпиону болуп, ол бедик адын 1950 чылда база катап бадыткаан.

Сураглыг чиик атлет С. Прежевальский ийи будунче балыглаткан. Алды ай дургузунда шериг эмнелгезинге үзүктел чок эмнетсе-даа, ол спортту кагбаан. Үр эмнедилгениң сөөлүнде 1944—45 чылдарда улаштыр 1500, 5000, 10000 метр хемчээлдерге ССРЭ-ниң чемпиону болган. Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалиди Гурген Шатворян 1953 чылда хостуг хүрешке делегей чемпиону апарган.

Дайын үезинде Төрээн чурту дээш, дайын соонда боттарының бертик-бежелинге чалынмайн, совет спорттуң ат-алдары дээш демисежип чораан чаныш-сыныш чок спортчулар ам-даа кужун, билиин күш-культураның хөгжүлдезинде киириштирип чоруурлар.

Тыва эки-турачыларның аразынга арбан-сумуга, кожууннарга шуглуп чораан экер-эрес ээрлер дег дайынчылар база чораан. Оларның бирээзи Доңгак Бегзи-Хуурак. Ол АРШ-ка шериг херээ эрттирип тургаш, хүреш болган черге-ле шүүлбейн барбас турган. Дайын соонда төрээн Тывазынга келгеш, «алдан дөргке» хөй удаа шүүлген. 1946 чылда Кызылга 128 мөгениң хүрежинге база шүүлдеже үнген. Эки-турачының хар-назыны улгатса-даа Хендергеге хүреш болганда ам-даа содаглангаш олуруптар. Доңгак Бегзи-Хуурак Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Хендерге салбырында малчыннап турар.

Д. Бегзи-Хуурак дайындан каң-кадык ээп келбээн. Будунче болгаш хөрээнче балыглаткаш, эмнелгеге үр үеде чыткан. Бодунуң быжыг тура-соруу-биле хүрешкеш, шуглу бээр кылдыр бодун белеткээн.

Дайын үезинде дайынчы, тайбың үеде спортчу чораан маадырлыг кижилерге кезээде чоргаарланыр бис.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киночынынды 10, «Фантомас» (2-ги сериязы) 12, 2, 4, 5.55, 7.50 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Фантомас» (1-ги сериязы, делгем экранныг) 10, 3, 5, 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, 12, 2, «Дээрде чада» 3.50, 5.40, 7.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Маяковский ынчаар эгелээн» 3, «Чаа Дон-Жуан» 5, 9, «Болур азы болбас бе» 7 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Чурттаалга-даа магалыг-дыр, акый!» 7, 9 шактарда.

Чөөн-Хемчиктиң «Большевик» колхозунуң хойжузу, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, хоочун коммунист Сангыспаа Чимит-Серенович Ховалыгның кадайы

Хандып Дембиреловна

КАРАСАЛДЫН

үр аарааның соонда мөчээнин СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкому болгаш райкүүском дыңнадып, мөчээн кижиниң өг-бүлезинге болгаш төрелдеринге ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

Маткалыг арын кежин ажаары

Чамдыкта 13—15 харлыг ээлээди уруглар арынының кежи эмин эртир кудургей болгаш үстелчек апарганынга аажок эпчоксунар. Ол чүнүң ужурундан болу бээрил? Назы-хар чедип бар чорда эр-даа, херээжен-даа уругларның үс-чаг бестериниң ажылы күштелир. Химиктиг өскерилгелиг кеш уун ол бестер хөйү-биле ылгап үндүрүп турар. Ынчан кеш кылагар, үстелчек апарып, арынның бүгү кезээ себорея деп адаар үс-биле шыптынар.

Үс-чаг бестериниң кеш даштынче үнген ажык үттүгештери кара-кара баштыг маткалар-биле дуглалыр. Кешке үс-чааның хайлырының болгаш кешти ириңнелдирер халдавырның салдары-биле, база кешти шын ажааваска матка шивишкилери тыптыр.

Арынның кежи үстелчек кижилер хамыктың мурнунда чемнениринң чурумун шыңгыы сагыыры чугула. Чем аймаандан семис болгаш ыштаан эътти хөйнү чиирин шеглээ эки. Углеводтуг далгандан кылган база чигирзиг чемнер чиирин ээзэжедир. Кара хлеб, ажыткан капуста, винегред, кара кат, ажыг сүттен кылган чемнерни ындыг кижилерге ажыглаарын сүмелеп турар.

Хүнде 1—2 катап изиг суг-биле саваңналып чунгаш, оон соонда холуксаалыг ажыг суг-биле (бир стакан сугга $1/2$ шай омаажының иштиг уксусту азы лимон суун холуп алыр). Чунуп турарга арынның маткалары чоорту аңаа апаар. Эмин эртир үскүр арын кежин хорландырбас, тырттыштырбас дээнде «Детское», «Косметическое», «Русский лес», «Спермацетовое» деп саваңнарны ажыглаза чугула. Саваң орнунга ажыг суг азы кефир-биле чунарын сүмелеп турар. Кара-кара маткаларның холун эртир чылгып тыргыган үттерин (думчукту, сегелди) саваңныг спирт азы чулуттүнген соонда хереглээр саваңныг крем, суугаткан дегтярлыг саваң азы хоюдур чуурган дүс холуктуг саваң көвүү сиңирген пөс-биле чиңнээр, чок болза аңаа өттүрген эът дүрбүүр-биле арынны аштап чуур. Оон ыңай лимон суун пөске сиңирип алгаш бүрбүүрүн бала сүмелеп турар.

Үстүг арын дагын катап ындыг апаарын болбас телээде, арынны хүнде ээлээн каш катап нашатырлыг спирттиң 1—2 хуулуг холуксаа-биле азы спирт ээлдирип-биле дүрбүүр. Ол таварылгада «Утро», «Старт» деп лосьоннар-биле аштаарын сүмелеп турар. Матканы үндүр сордурарда болгаш арынның үскүрүн ээзэжедирде неделяда ийиден эвээш эвес катап кылымал кедиригни ажыглаарын база изиг буска бустадырын сүмелеп турар. Дагаа чуургазының эки хоюткан сарыг черинге ээлээн каш дамды лимон суун немээш, кылымал кедиригге ону чаап ажыглаан соонда кедиригни арыг суга чуур.

Арынның кыланайнып турар үскүрүн чидиреринде, аңаа таарымчалыг өңнү киирерде «Снежинка», «Белая ночь», «Красная Москва», «Московский», «Лимонный», «Улыбка» болгаш «Идеал» деп арынга чаар кремнерни ажыглаарын сүмелеп турар. Үстүг арынныг кижилерге эмчи косметика кабинеттеринге үргүлчү барып турарын база сүмелээр.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

ХАМААТЫЛАР!

Күрүнениң 3 хуулуг, иштики удуглуг, 1947 чылда үндүрген чээшкиннериниң талазы-биле хостуг эргилер чээшкиннериниң 3-кү ойнаашкын тиражы болгаш кол 119-ку ойнаашкын тиражы Москва, Рига хоорайларга 1967 чылдың сентябрь 30-де болур. 20-ги немелде ойнаашкын тиражы база болур. Кол тиражка 40 рубльден 5000 рубль чедир хемчээлдиг ойнаашкыннар болур. Ойнаашкыннарның немелде тиражында 10000 рубльдиң ойнаашкыннары база бар. Ойнаашкыннарның ээлчеглиг тиражы 1967 чылдың ноябрь 30-де болур. Чээшкинниң бир разрядынга-ла 465020 рубль түңнүг 8500 ойнаашкыннар ойнаттынар.

Күрүнениң 1966 чылда үндүрген 3 хуулуг, иштики удуглуг чээшкиннинин талазы-биле ойнаашкыннарның 10-гу тиражы Рига хоорайга болур. Чээшкинниң бир разрядынга-ла чыл дургузунда 4100480 рубль түңнүг 75200 ойнаашкыннар ойнаттынар. Оон иштинде 40 рубльден 5000 рубль чедир хемчээлдиг ойнаашкыннар бар.

Ол чээшкиннин талазы-биле ээлчеглиг ойнаашкын тираждары 1967 чылдың ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-де болур.

Хостуг эргилер чээшкинниң облигацияларын садып алыңар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

редакцияның адрези:

Кызыл. Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агыйның килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтериязының 31-75, корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1.).

ТС—01302.